

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

KVALITATIVNÍ VÝZKUM PROCESU SOCIALIZACE
V KŘEŠŤANSKÝCH RODINÁCH

Bakalářská práce

Obor studia: Sociologie - Andragogika

Autor: Dominika Dobišová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dušan Lužný, Dr.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Kvalitativní výzkum procesu socializace v křesťanských rodinách*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne. ..19.4.2021..

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu této práce, panu prof. PhDr. Dušanu Lužnému, Dr., za jeho cenné rady, odbornost a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat účastníkům výzkumu, celé své rodině a svým přátelům za podporu v průběhu celého studia. Práci bych ráda věnovala svému dědečkovi, který se její finální verze již nedočkal, ale věřím, že bez něj by nikdy nevznikla.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Dominika Dobišová</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Sociologie - Andragogika</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Sociologie</i>
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Dušan Lužný, Dr.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Kvalitativní výzkum procesu socializace v křesťanských rodinách
Anotace práce:	Bakalářská práce zkoumá jakými způsoby se předává náboženství v křesťanské rodině několika generací. V teoretické části se soustředí na význam rodiny z hlediska sociologie a psychologie a snaží se definovat proces a etapy socializace, věnuje se také křesťanství, církvím a období socialismu, které se podepsalo na vyznání občanů České republiky. V empirické části probíhá již samotný výzkum jedné rodiny ve formě případové studie.
Klíčová slova:	Rodina, náboženská socializace, reprodukce náboženství, církev, protestantská víra
Title of Thesis:	The Qualitative Research of Socialization in Christian Families
Annotation:	The bachelor's thesis examines the ways in which religion is passed down in the Christian family for several generations. In the theoretical part we focus on the importance of the family in terms of sociology and psychology and we try to define the process and stages of socialization, we focus on Christianity, the Church and the period of socialism and its influence on the religion of the citizens of the Czech Republic. In the empirical part, we present the case study, in which we examine the practices of religious education through interviews.
Keywords:	Family, Socialization, Reproduction of Religion, Protestantism, Church

Názvy příloh vázaných v práci:	Příloha č. 1: Seznam otevřených otázek Příloha č. 2: Dotazník spokojenosti
Počet literatury a zdrojů:	72
Rozsah práce:	93 s. (155 825 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	8
1. Rodina z pohledu sociologie	10
1.1. Teorie rodiny podle představitelů sociologie	11
2. Socializační proces	13
2.1. Socializace v rodině	14
2.2. Etapy socializace	17
2.3. Teoretický rámec socializačního procesu	18
2.4. Činitelé socializačního procesu	18
3. Náboženství z pohledu sociologie.....	20
3.1. Definice náboženství.....	20
3.2. Definice křesťanství.....	22
3.3. Katolická a protestantská církev	23
3.4. Náboženství nebo spiritualita?	24
3.5. Krize hodnot v moderní společnosti	25
4. Výchova k náboženství.....	27
4.1. Křesťanská socializace.....	28
4.2. Přístupy ke křesťanské výchově	30
4.3. Překážky na cestě k víře	33
4.4. Úrovně víry.....	35
4.5. Náboženské rituály.....	37
5. Náboženství a jeho střet s ideologií.....	39
5.1. Vítězný únor a politika KSČ	40
5.2. Šedesátá léta a období normalizace	41
5.3. Rok 1989 a nastolení svobody	42
5.4. Sekularizace v české společnosti.....	43
6. Výzkumy religiozity u nás.....	45
6.1. Náboženství v ČR podle sčítání lidu ČSÚ	45
6.2. Výzkum náboženské socializace v rodinách.....	46
7. Metodologie.....	48
7.1. Typy případových studií	49
7.2. Metoda výzkumu: Polostrukturovaný a strukturovaný rozhovor.....	51
7.3. Cíl a výzkumné otázky	52
7.4. Interpretativní fenomenologická analýza	53
7.5. Sběr dat.....	54

7.6.	Výzkumný soubor.....	56
7.7.	Reflexe výzkumníka.....	57
7.8.	Proces analýzy.....	58
8.	Výsledky	59
8.1.	První setkání s Bohem a klíčové osoby	59
8.2.	Systémy předávání víry a jejich úspěšnost.....	61
8.3.	Církev a náboženské rituály	62
8.4.	Období pochybností.....	64
8.5.	Křesťanské hodnoty a politická situace	66
8.6.	Druhá sada otázek.....	67
8.7.	Kdo je zodpovědný za úspěšnou náboženskou socializaci.....	67
8.8.	Křesťanská víra a dnešní doba	72
8.9.	Dotazník spokojenosti.....	74
	Diskuse	76
	Závěr	82
	Seznam použité literatury a zdrojů	85
	Seznam příloh	89
	Příloha č. 1.....	90
	Příloha č. 2.....	93

Úvod

Bakalářská práce se zabývá problematikou reprodukce náboženství v křesťanských rodinách. Téma bylo zvoleno z důvodu velkého osobního zájmu o sociologii náboženství a sociologii rodiny. Nejvhodnější metodou zkoumání se jevil kvalitativní výzkum, konkrétně případová studie.

Před samotným zkoumáním se objevovaly základní otázky; jak se předává víra v rodině? Dá se nějakými způsoby zajistit, aby potomci pokračovali ve víře, ve které byli vychovávaní a předávali tuto víru i dalším generacím? Je to opravdu pouze výchova, která dokáže probudit v lidech víru v něco vyššího?

Postoje k náboženství jsou v naší zemi známé. Podíl věřících ve společnosti neustále klesá (ČSÚ, 2014). Nicméně to, že Češi nevěří v Boha ještě neznamená, že nejsou spirituální jiným způsobem.

Jelikož v České republice stále dominují křesťanské církve, rozhodli jsme se věnovat ve výzkumu právě této církvi, a to konkrétně protestantům. Zajímalo nás, zda existuje nějaký osvědčený návod, podle kterého rodiny vychovávají své potomky k víře, a to, pokud možno, úspěšně. Cílem této bakalářské práce se tedy stal deskriptivní popis náboženské socializace v křesťanské rodině. Původní záměr v sobě obsahoval výzkum dvou rodin, jedné katolické a druhé protestantské. V tomto případě by bylo potřeba distancovat se od jakékoliv komparativní analýzy.

Vzhledem k ztíženým podmínkám v souvislosti s aktuální epidemiologickou situací jsme byli nuceni upustit od původního záměru a případem naší práce se stala pouze jedna protestantská, třígenerační rodina.

Tato práce je rozdělená na část teoretickou a empirickou. V teoretické části práce vymežíme základní pojmy včetně instituce rodiny a budeme vycházet ze sociologických teorií Augusta Comta, Émila Durkheima, Talcotta Parsonse či Anthonyho Giddense. Dále se budeme zabývat procesem

socializace a posléze socializace čistě náboženské. Věnovat se také budeme náboženství a křesťanským církvím. V této části práce se také podíváme do historie a na výzkumy reprodukce náboženství.

V empirické části práce představíme metodiku výzkumu, typy případových studií, cíl a výzkumné otázky. Dále se budeme věnovat samotnému výzkumnému vzorku či sběru dat. Představíme si také metodu interpretativní fenomenologické analýzy.

Následně se v práci uvedeme soupis výsledků z písemných rozhovorů, které budou provedeny skrze elektronickou poštu. Práci uzavřeme prostřednictvím shrnutí, diskuse a závěru.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina z pohledu sociologie

Jelikož se v této práci zabýváme reprodukcí náboženství v rodině, podíváme se na její základní charakteristiky, jež v sociologii nacházíme.

V 19. století se s rozvojem samotné sociologie objevovaly nové teorie, jež se snažily vysvětlit zákonitosti, které přispívají k fungování rodiny. Střetla se zde teorie historicko-právní školy, pro kterou byla typická normativita, s teoriemi evolucionismu, naturalismu či organicismu. Historicko-právní škola nahlížela na rodinu optikou právních norem, jež mají velký vliv na chování v tomto společenství. Nejvýznamnější zástupce tohoto směru je Henry Sumner Maine, profesor práva, jenž zkoumal rodinu od antického Řecka. Neprováděl však žádné výzkumy, jeho závěry vyplývaly z právních textů. Maine byl zastáncem teorie, která pokládala patrilineární formu rodiny za tu hlavní a dominující jak v současném, tak i minulém světě kmenových společenství (Možný, 2006).

V druhé polovině 19. století se upustilo od myšlenky existence rodiny, která představuje přirozenou jednotku, ale vzniká teze, jež na rodinu nahlíží jako na vyvíjející se společenství, které má svůj vývoj a pokrok. V této době se Herbert Spencer domnívá, že k porozumění instituci rodiny tak, jak ji známe dnes, je zapotřebí studia primitivních společenství. I sám Spencer se na vývoj společnosti dívá podobně jako na evoluci v přírodě (Možný, 2006).

V následující podkapitole se budeme věnovat teoriím rodiny podle několika významných sociologů. Teorii Augusta Comta uvádíme, jelikož je zakladatelem oboru sociologie a vyjadřuje se k termínu rodina jako první. Následně představíme teorii Émila Durkheima, který vytvořil koncept sociálního faktu a věnoval se také náboženství, jakožto systému, jenž integruje společnost. Talcott Parsons je hlavním představitelem strukturálního funkcionalismu, což je sociologické paradigma, v jehož pojetí je proces

socializace velmi důležitý. Podkapitolu uzavřeme myšlenkami Anthonyho Giddense, jenž je představitelem moderní sociologie.

1.1. Teorie rodiny podle představitelů sociologie

Nyní se budeme věnovat problematice rodiny z perspektivy několika významných představitelů sociologie.

Zakladatel sociologie, August Comte, je zastáncem konzervativních myšlenek. Tvrdí, že existují tři instituce, jež dokážou zharmonizovat společnost, pakliže fungují dostatečně dobře. Těmito institucemi je právě rodina, ale také stát a církev. Pouze tak můžeme zajistit fungování společnosti jako stabilní jednotky, která funguje na principech koheze (Keller, 2005). Rodina je základním kamenem ve společnosti. Je vnímána jako ta nejzákladnější jednotka, jež předcházela všem dalším útvarům, které se vyvinuly později. Úkolem rodiny bylo působit především psychicky a sociálně, přičemž postupem času se z tohoto nastavení mohla vyvinout pravidla politická, ze kterých posléze vznikl stát. Právě na mezilidských vztazích s různými členy rodiny se člověk naučí, jakým způsobem má jednat s lidmi. Jelikož respektuje své rodiče jako autority, bude moci uplatnit tento naučený respekt k jiným vyšším autoritám. Pokud má jedinec dobré vztahy se sourozenci, osvětlí si základy solidárního chování, které je ve společnosti taktéž důležité. Vliv rodiny je tedy podle tohoto pravidla naprosto neoddiskutovatelný (Keller, 2005).

Émile Durkheim se na rodinu dívá optikou měnící se instituce, jež drží členy co nejvíce pohromadě, jelikož jsou mezi nimi intimní vzájemné vztahy, což je právě pro Durkheima klíčové. Již v roce 1892 vyslovil názor, že naše pouto k rodině vychází z jednotlivých vztahů, které existují mezi námi a ostatními členy rodiny. Měnilo se pojetí vztahů týkající se především statků. Do popředí se dostali jedinci, jenž se starali primárně o vazby mezi sebou, což

je pro sociologii rodiny dnešní doby velmi důležitá myšlenka (Durkheim, 1921 in De Singly, 1999).

V roce 1921 vyšla studie *Manželská rodina*, jež byla zkompletována ještě samotným Durkheimem, nicméně byla vydána až po jeho smrti. V této práci se zabývá problematikou existujících typů rodiny a staví je do opozice jako protipóly. Jedná se o rodinu manželskou a rodinu patriarchální. Rodina manželská vzniká v momentě, kdy se jedinec oddělí od původní nukleární rodiny, rodina patriarchální se vyznačuje tím, že se skládá z rodičů, jejich potomků, hlavně synů a jejich žen a dětí. Dle jeho slov se tento typ rodiny vyskytoval hlavně v Německu. Dále se Durkheim soustředí na vývoj rodiny, jenž započal u klanu, který se postupnými procesy dělby práce a diferenciací mění a přestává plnit funkce ekonomické, politické, vojenské či dokonce náboženské. Nezastával teorii unilinearního vývoje rodiny a prosazoval teorii, že právě studiem minulosti lze objevit sociální procesy, které stojí za současným stavem společnosti (Možný, 2006).

Talcott Parsons nahlíží na rodinu jako na sociální systém a zároveň dodává, že systém je tvořen z prvků, jenž představují subsystemy, a i ty můžeme dále rozkládat. Jelikož je Talcott Parsons hlavním představitelem strukturálního funkcionalismu v sociologii, jeho teorie předpokládá, že každý prvek v celku má svou nezastupitelnou funkci a dokonalým stavem, o který se ve společnosti snažíme, je rovnováha. Každý sociální systém má také svou strukturu, jež je v problematice rodiny zastoupena vztahy a vazbami, které mezi sebou členové rodiny mají. Celý tento složitý systém poté vychází z kultury té dané společnosti. A my víme, že v každé společnosti existují normy dané hodnotovým systémem společnosti. Paradigma strukturálního funkcionalismu pracuje s rolemi, jež by členové společnosti měli naplňovat (Veselá, 2003).

Parsons se také zabýval funkcemi, jež rodina zastává a plní a jeho ústředním bodem zájmu byla právě rodina nukleární, a to především

rozdělení mužských instrumentálních a ženských expresivních rolí. Jejím účelem ale bylo především vychovávat děti, tedy podílet se na budování charakteru potomků. Rodina měla působit jako stabilní místo, kde děti vždy najdou bezpečí a mohou se zde kdykoliv vrátit. Manželství zase mělo pozitivní vliv na fungování dospělých lidí, což Parsons vnímal jako sekundární funkci stability (Harrington, 2006).

Rodinu dle sociologa Anthonyho Giddense představují osoby, mezi nimiž existuje příbuzenský vztah. Ti, kteří jsou již dospělí, jsou posléze zodpovědní za výchovu potomků. I v tomto případě pracujeme s pojmem nukleární rodina. Tato jednotka představuje rodiče a jejich děti, vlastní či osvojené. Důležitým kritériem je místo bydliště. Pakliže rodiče bydlí se svými dětmi, ale i prarodiči svých dětí, jedná se o rozšířenou rodinu (Giddens, 2013). Rodinu můžeme dělit i na orientační a rozmnožovací. Orientační je ta, do které se jedinec narodí a rozmnožovací je ta nově budovaná, kterou si sám jako dospělý zakládá (Laca, 2013).

2. Socializační proces

V předchozí části textu jsme se zabývali tím, jaký význam má rodina ze sociologického hlediska. Nyní se dostáváme k samotnému procesu socializace, která je ústředním tématem této bakalářské práce.

Český psycholog Zdeněk Matějček tvrdí, že každé dítě potřebuje ke svému růstu místo, které je stabilní a přijímající a dítě se zde může vyvíjet ve zdravou osobnost, jež má charakter a ve společnosti zaujímá své místo. Tímto místem pak určuje rodinu, jako instituci, jež za růst a vývoj dítěte zodpovídá. Samozřejmě se však nejedná pouze o ni. Tato definice počítá se socializací primární, ale také sekundární. Ta nastává v období, kdy se dítě dostane mezi své vrstevníky, začne si tvořit nová přátelství a dále se vzdělává ve školních zařízeních. Rodina je tedy nositelem základní jistoty, představuje útočiště, kde

dítě cítí lásku, přijetí, bezpečí. Emocionální vklad je zde zcela jasný a podstatný (Matějček, 1994).

My se nyní budeme soustředit na to, jakými způsoby socializace v rodině probíhá, podíváme se na její etapy a také si blíže charakterizujeme její činitele.

2.1. Socializace v rodině

Ústředním tématem této práce je proces socializace, tedy začleňování se do společnosti. Ačkoliv se výzkum soustřeďuje primárně na socializaci, jež představuje předávání náboženství, je zapotřebí, abychom si osvětili i základní definici socializace jako komplexního procesu, který charakterizuje jak psychologie, tak i sociologie.

Socializace je proces, jenž slouží k tomu, aby se jedinec začlenil do společnosti, zaujmul v ní své místo a také zde fungoval. V tomto procesu jsou na člověka kladeny velké nároky, jelikož musí neustále navazovat nové vztahy, které v čase nabývají hloubku (Řezáč, 1998). Socializaci bychom mohli jednoduše popsat jako „*souhrn procesů vzájemné interakce mezi společností a jedincem*“ (Janoušek, 1988, s. 134).

Socializace má za úkol jednotlivce humanizovat, aby byl schopen fungovat v kultuře dané společnosti. Snažíme se o to, aby jedinec plnil normy společnosti, do které se narodil, zároveň v něm ale budujeme jedinečnou individualitu. Usilujeme o to, aby z dítěte vyrostl člověk, jenž je součástí širšího společenství, ale zároveň je soběstačný a originální svou svébytnou osobností (Řezáč, 1998). To ale neznamená, že jde pouze o rodiče a další členy komunity, kteří na jedince působí. Tento jedinec se na socializačním procesu sám aktivně podílí, a to právě tím, že vykazuje jisté potřeby, které tvoří nároky na okolí. Tím pádem dochází ke změnám jednání vychovatelů. Můžeme tedy z této teorie vyvodit, že socializace je generační záležitost, která mezi sebou

členy rodiny spojuje a i ti, kteří jsou za socializační proces u svých potomků zodpovědní, se vystavují novým situacím, ze kterých čerpají důležité poznatky. Tedy i u nich probíhá proces učení, jelikož socializace ve společnosti nikdy nekončí (Giddens, 1999).

Zde bychom mohli přispět teorií Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna, kteří se zabývají mimo jiné právě procesem socializace. Je důležité upozornit na to, že právě tito dva sociologové vnímají společnost jako subjektivní, ale i objektivní realitu, pro kterou je typický neustálý dynamický vývoj, který se skládá z externalizace, objektivizace a internalizace, jež probíhají v jednom časovém momentu. Aby k tomu ale mohlo dojít, musí být odstartován samotný socializační proces, při kterém se člověk pomalu začleňuje do společnosti (Berger, Luckmann, 1999).

Nepostradatelný vliv rodiny vychází právě z její socializační funkce. Je to vůbec první model společnosti, se kterým se jedinec střetává. Právě členové rodiny svého potomka následně předurčují k tomu, jakým člověkem se stane, což je velice často důsledkem předávání jistých hodnot. Dítě se naučí komunikovat po vzoru rodiny a přejímat i další dovednosti, které následně tvoří jeho charakter (Matoušek, 2003). Tato práce má za úkol zkoumat systém předávání hodnot náboženských, který taktéž můžeme označit termínem socializace, pokud k němu dochází od raného vývoje dítěte.

V psychologii se setkáváme zejména se dvěma druhy socializace, jež se nazývají obecná a speciální. Socializace obecná představuje osvojení si kultury té společnosti, do které se jedinec narodil. Může se zde jednat i o duchovní záležitosti. Jedinec se taktéž naučí chovat podle pravidel dané společnosti. Oproti tomu socializace speciální je procesem, který je prováděn v malých sociálních skupinách, a to skrze vztahové vazby, jež existují mezi členy. Zde dochází k pochopení a uchopení své role, což můžeme vysvětlit na příkladu přijetí svého pohlaví a následného chování, které značí, co to znamená být mužem či ženou (Šimíčková-Čížková, 2004).

Socializaci dále můžeme označit za primární či sekundární, přičemž ta primární se vyznačuje tím, že je započata v raném dětství. V tomto období se jedinec učí chovat podle norem dané společnosti, dodržovat jistá pravidla či návyky, které v dané kultuře existují. Ve zkratce se dítě učí, jak fungovat v běžném dni ve společnosti. Jak mluvit, jak se o sebe starat, co se smí a co nikoliv (Šimíčková-Čížková, 2004). Sekundární socializace na tu primární logicky navazuje, a hlavními činiteli tohoto procesu jsou instituce, ve kterých se dítě vzdělává. Nicméně, důležitou roli zde mohou sehrát i média anebo zkušenost, kterou si vypěstuje jedinec tím, že se každý den střetává s různými druhy interakcí ve společnosti (Nakonečný, 2009).

Socializaci bychom mohli nazvat sociálním učením, jelikož k ní dochází v sociálním prostředí. Pro tento proces učení jsou stěžejní mezilidské vztahy a další sociální podněty, které v lidské společnosti existují. Zde bychom mohli zmínit Alberta Banduru, který se psychologií učení zabýval. I v procesu socializace se totiž setkáme s pojmy podmiňování, či imitace, tedy učení nápodobou. Tím vším jedinec prochází při svém vývoji. Dítě si při svém vývoji musí osvojit základní kulturní návyky, naučí se, jak hrát svou roli, jež vychází z jeho pohlaví a stáří, seznámí se s normami a hodnotami společnosti, do které se socializuje, přičemž se předpokládá, že je bude také vyznávat a neporušovat. Následně si osvojí jazyk té země, ve které vyrůstá. (Nakonečný, 2009).

Rodina má v procesu socializace nezastupitelnou roli, jelikož onen proces probíhá v prostředí, které je silně emocionální. Podle teorie Bergera a Luckmanna lze tvrdit, že bez vazby na ony významné druhé by k sociálnímu učení došlo jen s velkými obtížemi. Identifikace s těmito blízkými osobami je zde naprosto klíčová pro následnou internalizaci, která probíhá a jejímž cílem je převzetí postojů a rolí, jež nejbližší rodinní příslušníci zastávají. Takový jedinec posléze žije podle toho, jakým způsobem na něj nahlíží rodina. Osvojuje si jak jejich role, tak jejich vizi světa (Berger, Luckmann, 1999).

2.2. Etapy socializace

Proces socializace se vyznačuje tím, že probíhá neustále, v podstatě celý život. Je však zřejmé, že jeho nejpodstatnější část probíhá v dětství a dospívání. Zároveň je logické, že tak dlouhotrvající proces musí být rozdělen do jednotlivých fází, které mají svá specifika.

P. Ondrejovič rozděluje socializaci do tří fází, jimiž jsou sociabilizace a počínající individualizace, individualizace společně s personalizací a enkulturace spojená se societizací (Řezáč, 1998). Další autor, J. Alan, pracuje také s trojicí etap, nicméně je popisuje a charakterizuje jinak. Dle jeho názoru se jedná o fázi postupné identifikace, což je proces, ve kterém je pro dítě zcela klíčová jeho matka, s níž se identifikuje. Toto první klíčové pouto tvoří vzorec pro všechny budoucí vztahy, jež bude navazovat v budoucnu. Jako druhou fázi uvádí osamostatňování se, kdy si dítě mnohem více uvědomuje samo sebe a není zcela závislé na matce. Tato etapa je klíčová pro tvorbu hodnot, sebepojetí či výraznější projevy superega, jimiž mohou být pocity viny. V třetí, poslední fázi, jež bývá označována jako pronikání dítěte do širších sociálních vztahů a rolí, se dítě pouští do světa, setkává se s odlišným chováním a jednáním, než na jaké byl doposud zvyklý (Řezáč, 1998).

Velký přínos k poznatkům o teorii socializace vychází z práce sociologa George Herberta Meada, jenž zastával paradigma symbolického interakcionismu. Socializaci rozdělil na dvě základní etapy, přičemž vycházel ze svého slavného konstruktů Me, Self, I. Ono samotné Self zde vyvstává jako výsledek socializačního procesu. Ten začíná vývojovým stupněm Play, pro který je charakteristická hra, kdy si dítě hraje na něco. Oproti tomu vyšší stupeň již představuje samotnou Game, tedy účastnění se hry. Malé dívky tak započínají svůj proces socializace tím, že si hrají na maminky a princezny, a v druhé fázi začnou získávat více informací o tom, co vůbec znamená tuto roli naplňovat, co se od takové maminky očekává a zda jsou taková očekávání

vůbec legitimní. Mead zde předpokládá, že dojde k uvědomění si existence struktur kolem, ty samotné dítě internalizuje a všechny tyto struktury se spojí s jeho již existující strukturou osobnosti, což bývá označováno jako generalizovaný druhý (Možný, 2006).

2.3. Teoretický rámec socializačního procesu

V publikaci *Sociální psychologie* Milana Nakonečného (2009) se setkáváme s teorií E. H. Witteho, jenž vytvořil několik druhů pojetí a konceptů, jenž bychom mohli označit jako hlediska, z nichž nahlížíme na proces socializace a dokážeme tak kategorizovat, o jakou oblast jde. Na samotném počátku se nachází pedagogické hledisko, které charakterizuje socializaci jako proces, v němž se jedinec vzdělává, aby mohl ve společnosti správně vykonávat svou sociální roli. Následuje ekologické hledisko, jenž zastává kulturu, kterou si jedinec osvojuje. Antropologické hledisko se opět pojí s hraním sociální role, ale více klade důraz na psychologický vývoj jedince, co se týče motivů či postojů. Psychologický náhled na problematiku poukazuje na to, že socializace individua probíhá díky společnosti, ve které jedinec zaujímá své místo. V závěru autor zmiňuje také sociologický náhled na socializační proces, jenž deklaruje, že je to právě kultura a její zvnitřňování, které jedince naučí žít ve společnosti a konečně sociálně psychologické hledisko, které klade důraz na přejímání hodnot a utváření světonázoru skupinou, do níž se člověk narodil.

Poslední zmíněné hledisko hraje důležitou roli právě v této práci.

2.4. Činitelé socializačního procesu

Představili jsme si základní definici socializace a uvedli jsme si hlavní teorie, které si dávají za cíl popsat její jednotlivé etapy. Nyní se soustředíme na

vykonavatele tohoto procesu, kterým je na samotném počátku lidského života malá sociální skupina, tedy rodina.

Malou sociální skupinu bychom mohli charakterizovat jako skupinu osob, jejíž počet není příliš velký, ale vztahy, které jedinci mezi sebou ve skupině mají, jsou významné, jelikož existují delší dobu. Díky tomuto faktu je tato skupina semknutá a typická je pro ni pospolitost. Každá taková skupina preferuje jistý druh hodnot, který se snaží předávat nově narozeným členům. Tyto hodnoty vycházejí ze společnosti, v jaké malá sociální skupina žije, ale zároveň se mohou vyznačovat jistou specifičností, jelikož zde hraje roli i prvek jedinečnosti. Tyto hodnoty mohou být morální, ale například i náboženské, což je pro tuto práci klíčové (Janoušek, 1988).

Vymezení pojmu hodnota se zdá být obtížné. Abychom na něj mohli nahlížet ze sociologického hlediska, musíme vycházet z teorie, že sociální hodnota a postoj se vzájemně doplňují (Řezáč, 1998). Hodnota může být definována jako *„libovolný materiální nebo ideální objekt, idea nebo instituce, skutečný nebo imaginární předmět, ke kterému jednotlivci nebo skupiny zaujímají hodnotící postoj, připisují mu významnou úlohu ve svém životě a snahu po jeho dosažení popisují jako nutnost,“* což je teorie J. Sczepanskeho (1966, s. 42).

Tato definice souvisí i s náhledem psychologickým, který klade důraz na to, že pro jedince může představovat hodnotu i objekt, který společností škodí, a právě díky tomu může být společností odsouzen (Řezáč 1998).

Nyní si představíme dva základní způsoby, jakými se jedinci seznamují s hodnotami skupiny, do které se narodili. Na počátku je pozorování, což znamená, že jedinec zažívá situaci, v níž členové rodiny hodnotí to, co se právě děje. Dítě si tak na bázi své osobní zkušenosti začne formulovat podobný světonázor. V druhém případě nastává situace, kdy členové rodiny udávají pravidla a rozkazy, které míří na samotné dítě. Podle toho, jak se dítě zachová, přichází systém odměn nebo trestů. Dle tohoto názoru bychom mohli říci, že na samotném počátku dítě poslouchá své rodiče a následuje jejich požadavky

především proto, aby se vyhnulo negativním důsledkům svého jednání (Janoušek, 1988).

3. Náboženství z pohledu sociologie

Nyní se budeme zabývat další hlavní kapitolou této práce a tou je právě náboženství. Blíže se podíváme na jeho obecnou definici, a to zejména pohledem sociologickým. Dále, jelikož je naše práce orientována na náboženskou socializaci v křesťanské rodině, zde uvedeme podstatu a charakteristiku tohoto náboženského směru, bližší specifika, jež se pojí s vírou katolíků a protestantů a také si přiblížíme rozdíl mezi náboženstvím a spiritualitou.

3.1. Definice náboženství

Náboženství jako pojem zastřešuje spoustu rozličných směrů, které bychom mohli charakterizovat. Nyní si některé základní definice představíme.

Zde opět uvedeme teorii zakladatele sociologie, Augusta Comta, jenž sám tento pojem analyzoval. Náboženství totiž podle něj vytváří stabilitu ve společnosti, ačkoliv se díky jeho dynamické povaze vyvíjely celé dějiny. Je to právě náboženství, které ve společnosti zajišťuje sociální integritu a regulaci a pokud je chceme zachovat, je nezbytné, aby i v moderní době existovala nějaká forma náboženství, která se o to postará (Keller, 2005).

Na onen pojem lze také nahlížet jako na cosi, co zastřešuje určitou náboženskou kulturu, která ovšem nevnímá Boha jako ústřední postavu své nauky. V tomto případě by se jednalo o buddhismus. Náboženství však ale také představuje určitý systém hodnot. Tento pojem v sobě může obsahovat politické, filozofické či společenské systémy. Dále si pod tímto označením můžeme představit různé pravěké kultury, ale také současnou teologickou víru.

Součástí pak mohou být různá pravidla rituálů a dalších posvátných událostí (Tydlitátová, 2010).

Émile Durkheim na náboženství nahlíží komplexně, když tvrdí, že v sobě skýtá rituály, mýty, ceremoniály či dogmata (Durkheim, 2002). Dále na náboženství pohlížel jako na něco lidem společného. Dle jeho názoru náboženství jedince propojovalo, což zamezilo rozpadu společnosti. Tento fenomén totiž produkoval hodnoty, podle kterých se členové společnosti řídili a tudíž, ačkoliv tyto vlivy zůstaly neviditelné, byl jejich dopad na fungování ve společenském světě skutečný (Bowie, 2008). Taková víra v sobě musí obsahovat klasifikaci, kterou Durkheim také popisuje. Jedná se o rozdělení na profánní a sakrální skupiny věcí. Do sakrální skupiny spadají bohové, ale také různé posvátné hmotné věci, například posvátné rostliny. Pod pojmem profánní si můžeme představit světské statky na zemi (Durkheim, 2002).

Durkheimova teorie však byla kritizována, jelikož popisuje spíše evropskou formu náboženství, tedy křesťanství. Pokud bychom hledali opravdu komplexní definici, což už je samo o sobě náročné, mohli bychom říci, že takové náboženství je jednoduše řečeno vztah, který vzniká mezi jedincem a něčím vyšším, co jej přesahuje (Štampach, 2008).

Podle Giddense (1999) ale náboženství nezastřešuje transcendentno, tedy nadpřirozené jevy, což uvádí na příkladu konfuciánů. Všechny druhy náboženství podle něj mají společné určité systémy, které v sobě skrývají konkrétní symboliku či rituály.

Max Weber se také zdráhal tento termín definovat a postačilo mu zajímat se o to, co náboženství znamená pro společnost, které následně jedná v pospolitosti (Luhmann, 2015).

Definovat náboženství se snažil i Tomáš Halík (2004), který dokonce tvrdí, že křesťanství už nemůžeme považovat za hlavní evropské náboženství, a že křesťanství, jak jej vnímáme dnes, se vymyká náboženství samotnému. Tento termín posléze dělí na čtyři další podoby, a sice *religio*, *confessio*, *pietas*

a alternativní sociální hnutí. Religio si můžeme představit jako sílu, která sjednocuje společnost. Confessio představuje především instituce, jež zaštiťují společenství křesťanů, která trvají dodnes. Pietas bychom mohli ztotožnit se spiritualitou, která je v dnešní době velmi často skloňována, ale spíše, než křesťanskou nauku v ní najdeme jiné vlivy. Termín alternativní sociální hnutí v sobě skrývá různé spiritualistické skupiny, můžeme zde najít i evangelikální sbor, ale v rámci extrémismu i radikální islamisty či jiné náboženské nacionalisty, pokud je pro ně kromě náboženství důležitá i politická revoluce.

Definovali jsme si několik způsobů, jakými lze nahlížet na termín náboženství. Nyní se budeme věnovat konkrétně samotnému křesťanství, jelikož se rodina, kterou v empirické části zkoumáme, hlásí ke křesťanskému vyznání.

3.2. Definice křesťanství

Označení ‚křesťanství‘ vychází ze samotného jména Ježíše Krista, se kterým mají věřící vztah a jeho osobu stavějí do středu zájmu svého života. Tento vztah, ačkoliv ho jedinci prožívají individuálně, bývá vyjadřován sociálně. Jedná se o náboženství monoteistické, tedy v křesťanství existuje pouze jeden jediný Bůh. Víme také, že křesťanství navazuje na tradici židovství, jelikož sám Ježíš Kristus toto náboženství vyznával. Ke křesťanské víře se vyznává přibližně třetina obyvatel planety. Tato víra je typická především pro obyvatele Evropy, ale své zástupce má i na americkém či australském kontinentu (Štampach, 2008). Pokud bychom se na křesťanství chtěli podívat kritickou optikou, mohli bychom tvrdit, že v minulosti se jednalo o ideologii buržoazie, která tímto zbrojila proti dělníkům, jenž nebyli součástí tohoto světa (Berger, Luckmann, 1999).

Tomáš Halík věří, že křesťanství budoucích let nebude pouhá ideologie, která v sobě obsahuje své rituály a nauky, ale že bude především

učit víře, naději a lásce, což může pomoci křesťanství především v České republice, jelikož právě zde zažívá v posledních letech značný úpadek (Halík, 2012).

3.3. Katolická a protestantská církev

Pokud se soustředíme na problematiku předávání víry, je zde velká pravděpodobnost, že se setkáme i se společenstvím křesťanů, jež nazýváme církev. Tento pojem lze snadno vysvětlit jako společenství lidí, kteří věří v Krista a své chování řídí podle *Bible* (Lewis, 2011). Dále má církev svou specifickou roli. Reinhard Marx (2020) uvádí, že ačkoliv je církev v životě křesťanů důležitá, nejde primárně o to, aby se zachovala jako instituce. Jde o její funkci a poslání, jelikož lidem zprostředkovává evangelium o Ježíši Kristu. Zároveň také není ničím uzavřeným, naopak, se snaží dotknout se všech. To ale na druhou stranu neznamená, že bychom se měli soustředit na to, aby církev byla co největší a pojímala co nejvíce členů. Skrze církev mají křesťané především poznávat Ježíše, životní cesty a pravdy. Jde o společenství křesťanů, kteří mezi sebou navzájem debatují a obohacují svůj život o nová vědění, která jim mohou pomoci v jejich vztahu s Bohem.

V rámci náboženství se můžeme setkat s různými typy církví. Avšak vzhledem k povaze této bakalářské práce jsou pro nás stěžejní dvě křesťanské církve, a to katolická a protestantská, ke kterým se v České republice hlásí většina křesťanů (ČSÚ, 2014).

Ačkoliv je katolická církev v podstatě spojením západních církví s východními, mezi kterými došlo ke vzniku unie s Římem, spíše, než východní přístupy bychom si pod pojmem katolický měli představit církve latinské a římské. Základ slova katolický znamená celek, tedy katolická víra je ta, kterou najdeme na celém světě. Další znak katolické církve je v její univerzální pravdě. To znamená, že katolíci věří tomu, čemu věří všichni

ostatní, na všech ostatních místech a v jakémkoli časovém rozhraní (Filipi, 2012).

Protestantské církve vznikly po reformaci, která se odehrála v 16. století. Protestantismus začaly vyznávat církve na západě, které nesouhlasily s učením církve katolické. Reformátorům však nešlo o vznik nové církve, ale o změnu církve stávající. I přesto se po této události začaly rodit různé protestantské církve, které netvoří žádný celek, ale jsou velmi úzce svázány s místem svého působení, nejčastěji konkrétním městem (Filipi, 2012).

3.4. Náboženství nebo spiritualita?

Ačkoli se tato práce soustřeďuje na víru křesťanskou, můžeme se zde setkat s různými označeními pro víru samotnou. Z tohoto důvodu je však důležité upozornit na často velmi rozdílné definice pojmů jakými jsou religiozita či spiritualita.

Pokud je člověk nábožensky založen a prokazuje tak jistou religiozitu, mohli bychom jej označit za člověka, jenž má nějaký postoj k transcendentnu, a právě díky tomuto postoji vykazuje charakteristické sociální jednání. K vyšší moci jej může vázat láska samotná, o které byla řeč v předcházejících odstavcích (Waardenburg, 1997 in Nešpor, 2008). Nicméně termín nábožensky orientovaný člověk v dnešní době neoznačuje pouze ty, kteří se pravidelně účastní církevních bohoslužeb a jsou náležitými členy církve, ba naopak. Ačkoli ve vědě pracujeme s pojmy katolická či evangelická spiritualita, které se označují jako ideální typy, spirituální člověk nemusí mít s tradiční věroukou nic společného (Nešpor, 2008).

Spiritualita je často přijímána lépe než náboženství samotné, jelikož se na ni nahlíží jako na prožitek, jenž předchází konkrétnímu jednání člověka. Náboženství je naproti tomu v paměti lidí ukotveno jako instituce, která má určitá pravidla a působí na člověka spíše zvnějšku. Náboženská víra se nese

spíše cestou tradice, kdežto spiritualita přichází jako cosi nového, autentického. Náboženství také představuje cestu hledání skrze vztahy k posvátným věcem, ale spiritualita je samotným hledáním onoho posvátného (Pargament, 1999, Stríženec, 2001 in Říčan, 2002).

Obdobný názor prezentuje i Yuval N. Harari ve své publikaci *Homo Deus*, kde pronáší tato slova: „(...) rozdíl mezi vírou a vědou je daleko menší, než se běžně jeví, rozdíl mezi spiritualitou a náboženstvím je mnohem větší. Náboženství je společenská dohoda, kdežto duchovnost je cesta.“ (Harari, 2015, s. 185).

Optikou sociologie však celá problematika nabývá nového rozměru. Existuje zde paralela mezi institucemi, jež zastupují náboženství, a právě náboženskými prožitky. Pokud jsou tyto prožitky neukotvené v náboženské instituci, mají tendenci nabírat pomíjivosti. A pokud jsou tyto prožitky pouze chvilkové, nelze je dále předávat. I z toho důvodu se tedy jeví náboženská instituce jako velice důležitá v procesu předávání víry mezi generacemi, jelikož tradice, kterou prezentuje, je pro lidi lehce přístupná. Díky těmto zásahům lze historické události a jejich dozvuky silně vnímat i dnes. Slova velkých náboženských osobností by se ztratila v proudu času, pokud by se náboženské instituce nesnažily neustále zdůrazňovat jejich poslání. Bez těchto institucí, které dodávají náboženství také strukturu, by neexistovala ani bohatá historie náboženství (Berger, 1997).

Náboženství i spiritualita mají často odlišné pojetí, nicméně existují argumenty pro oba přístupy, které se zároveň mohou prolínat. V následující podkapitole se zaměříme na současnou krizi hodnot v moderní společnosti a roli náboženských institucí dnešní doby.

3.5. Krize hodnot v moderní společnosti

Jakožto zástupci sociologie jsme si vědomi proměnlivosti hodnot, která v naší společnosti nastala. Otázkou zůstává, zda tento proces máme označovat

pojmem krize či nikoli. Dle Michela Lacroix (2000) se na počátku 21. století jedná především o pluralizaci hodnot. Hodnoty v nás zůstávají ve formě ideje, která ale neovlivňuje sociální jednání člověka. Zároveň se při výskytu většího množství hodnot stává, že je jich sice spousta, avšak žádná není dominantní, což může být problém. Dle autora publikace lze říci, že rezignaci na náboženský hodnotový systém předchází několik příčin, a to zejména vysoká úroveň bezpečnosti, díky které lidé tolik nelpí na stanovených pravidlech. Dále je zde samotná skepse vůči instituci rodiny a problém propojení každodenního života s náboženskými pravidly. Právě kvůli těmto příčinám se lidé odpoutávají od tradičního náboženství, což ale nemusí znamenat, že se tímto vzdávají i své spirituality.

Do opozice k této teorii bychom mohli postavit tvrzení Daniela Bella, který se na úpadek náboženství ve společnosti dívá se značným pesimismem. Nejdříve zformoval svou definici kultury, která podle něj řeší klíčové otázky ohledně lásky či smrti a odpovědi má přinést právě zmiňované náboženství. Podle tohoto tvrzení však sám autor konstatuje, že ustupující náboženství má silný dopad na společnost jako takovou, například na proces sociální integrace. Vzájemné propojení mezi náboženstvím a soudržností ve společnosti lze nicméně využít i opačnou cestou. Pokud by totiž nabylo náboženství na své síle tak, jako tomu bylo kdysi, tento proces by pozitivně působil na struktury ve společnosti. Došlo by tak ke zlepšení vztahů v rodinách a zároveň by se do popředí dostala jakási jednotící myšlenka, která by společnost stmelila (Featherstone, 1991 in Lužný, 2005).

Mohli bychom se ptát, proč dochází k tak obrovské krizi hodnot. Na problematiku se lze dívat ryze křesťanskou optikou. Podle této teorie nedošlo k tomu, že by snad dříve uznávané hodnoty ztratily svou obecnou povahu, ale důraz je zde kladen na dřívější svázanost člověka s naukou o Bohu. Nebylo možné o existenci Boha pochybovat. Jednalo se o jakousi povinnost k víře, slušnosti či disciplíně. To všechno se v čase začalo proměňovat až do dnešní

podoby hodnot, které lze označit jako postmateriální. Zařadili bychom zde kupříkladu kreativní smýšlení, individualismus a prožitky ryze hédonické (Chadima, Kappl & Štěch 2015).

4. Výchova k náboženství

Nyní se dostáváme k hlavní části práce, tedy k samotnému předávání víry, které lze zahrnout pod pojem socializace, pokud k tomuto procesu dochází od raného dětství dítěte.

Rodina je pro děti místem, kde navazují své první vztahy. Tyto vztahy mohou být navázány s druhými lidmi, ale také s Bohem. Jsou to právě rodiče, kteří mohou jít svým dětem příkladem. Mohou svému dítěti číst Písmo svaté a také mu ukázat, jak je víra v jejich životě důležitá. Dítě se poté systémem nápodoby učí nejen mluvit a zacházet s věcmi, ale také se může později naučit modlit před jídlem anebo před spaním, právě tak, jako to dělali jeho vlastní rodiče (Liguš, 2005).

Pavel Ambros (2018) uvádí postoj samotného papeže Františka. Ten považuje za hlavní kritérium integrální přístup, který by rodiče měli uplatnit. Tento integrální přístup je naplněn tehdy, pokud dochází k šíření evangelia, jehož hlavním sdělením je, že život má smysl. Klíčové je zde také zjištění, že kvalitu výchovy lze posoudit až na samém sklonku života, tedy jeho dovršení. Děti se učí sdílet svůj život s Bohem, přičemž vztah, který mezi sebou mají, je postavený na čisté lásce.

Pokud bychom se na onu lásku k Bohu chtěli podívat více kriticky, mohli bychom využít myšlenek Ericha Fromma, jež publikoval ve svém *Umění milovat* (1997). Fromm totiž tvrdí, že láska k Bohu je identická k lásce, která je mezi lidmi, ale její hlavní účel je zaplnit prázdné místo, nejčastěji po odloučení od matky a naplnit tak potřebu připoutání se k někomu. Láska k Bohu by dle jeho teorie nemohla existovat nezávisle na lásce, kterou pocífuji děti ke svým

rodičům. Dle síly připoutanosti k matce lze definovat stupeň lásky k Bohu, jelikož potomek může vnímat Boha jakožto otce, který trestá, či matku, jež ochraňuje. Aby se u dítěte mohla rozvinout vyšší fáze lásky k Bohu, je třeba, aby se nejdříve odpoutal od svých rodičů. Teprve poté může mít tento druh lásky vyšší smysl.

4.1. Křesťanská socializace

Je zřejmé, že vliv rodiny, tedy těch, kteří jsou hlavními činiteli primární socializace, je obrovský. Je to právě rodina a její členové, kteří zasejí základy víry ve svých potomcích, a ti poté z tohoto základu čerpají po celý zbytek života. Olga Nešporová (2008) cituje například Stephena Hunta, který zdůrazňuje pozitivní vztah k víře již u rodičů samotných, kteří jsou ochotní své dítě náležitě učit o náboženské nauce takovým způsobem, aby si dítě vytvořilo onen jedinečný vztah s Bohem. Nešporová označuje předávání náboženské víry pojmem náboženská socializace. Za pomoci myšlenek Davieho nicméně konstatuje, že předávání náboženské víry ztrácí na své intenzitě. To má za důsledek nízkou účast na různých náboženských setkáních.

V dnešní době je předávání víry v rámci rodiny i komunity dost možná těžší, než tomu bylo dříve. Je třeba přihlídnout k faktu, že náboženská socializace nepředstavuje pouze nové znalosti a dovednosti. Aby se jedinec skutečně socializoval, musí si také vybudovat osobní vztah s Bohem, který mu rodiče ani jiní členové společenství křesťanů nemohou plně zprostředkovat. K těmto komplikacím se navíc přidává problematika prostředí. Lidé, kteří víru předávají svým potomkům, mají za sebou různé fáze objevování a přijetí víry. Avšak děti, které již vyrůstaly v 21. století, zažívaly naprosto odlišnou zkušenost. Samozřejmě tímto prostředím míníme především prostředí politické. Paradoxně by se ale dalo říct, že osvojování si víry a vztahu k Bohu

je ve svobodě náročnější, což ostatně souvisí s tím, že evangelizace se ve spoustě rodin nepovedla a rodiče a další příbuzní neví, jak se s touto situací mají vyrovnat (Opatrný 2019).

Nabízí se zde také otázka, jaký je hlavní účel této křesťanské výchovy. Někteří teologové jsou toho názoru, že jde především o následování *Bible* a Boží vůle. Tedy Bůh dává za úkol církvi, aby potomkům předávala křesťanskou nauku a pravdu o Božím slově. To ale znamená, že tato výchova není pouze světskou záležitostí, tedy vůlí rodičů a dalších osob, které děti vychovávají. Cílem je budovat víru v lidech, což je součástí očekávání opětovného příchodu Ježíše Krista. Tedy aby byly lidem vlastní křesťanské duchovní hodnoty, jako je například láska a víra samotná. Aby věděli, jaký je smysl života a co je v něm skutečně cenné a cnostné. Křesťanská výchova je tedy, dle této teorie, jedním z Božích přikázání (Liguš, 2005).

Takovou křesťanskou socializaci ale nemusí provádět jen rodina, ale také učitelé, společenství křesťanů či věřící přátelé, nicméně k tomu povětšinou dochází až ve fázi sekundární socializace. Ti, kteří s mládeží pracují a vedou ji k víře v Boha, se snaží o to, aby byl vytvořen kvalitní vztah k člověku, tedy kromě předávání různých poznatků o víře se soustřeďují i na správný fyzický, citový a vůbec společenský vývoj dítěte či dospívajícího (Burns, 1994). Avšak v 20. století, v době, kdy v naší zemi vládl socialismus, docházelo ke stále větší sekularizaci. Církev se dostávala do ústraní, ve škole byla křesťanská výchova dětí striktně odmítána. Děti tak vyrůstaly v ne příliš harmonickém prostředí, jelikož je sice jejich rodiče vedli k náboženství, ve škole však byly vedeny v ateismu. Pokud však dítě mělo být vychováno v harmonii, bylo zapotřebí, aby se rodina, škola i církve vzájemně doplňovaly a prosazovaly stejnou myšlenku (Liguš, 2005).

Výchova k náboženství je opravdu náročný proces. I když se rodina snaží ve svých potomcích vybudovat vztah k víře a Bohu, nikdy nemůže vyloučit období pochybování a někdy i částečného odklonu od náboženské

víry, což může být důsledkem sekundární socializace. Mladým lidem, jejichž víra prochází neustálými proměnami, se věnujeme v následující podkapitole.

4.2. Přístupy ke křesťanské výchově

„Víra vzniká z kázání Božího slova působením Ducha svatého. Na cestu víry jsme se pustili, když nás rodiče nebo pan farář povzbudili tou cestou jít. Zdálo se nám, že jde jen o maličkost, rozhodně ne o největší rozhodnutí života. Bibli jsme znali z domova nebo aspoň z církve. Teď půjde jen o to, domnívali jsme se, abychom do ní hlouběji vnikli a osvojili si z ní to, co by nám pomohlo na cestě života. Co si máme myslet o Bohu, aby to bylo správně, tak zněla naše otázka. A jak s ním máme mluvit, jak najít cestu k němu a jak se s ním spřátelit?“ (Veselý, 2010, s.13)

Slova Josefa Veselého nás mohou přesvědčit o tom, že předávání víry je opravdu náročný, komplexní proces, při kterém je vůle rodičů a jejich dětí pouze určitou důležitou součástí. Víra je zde představována jako dar Boží. Rodiče své děti k víře mohou vést, to však neznamená, že budou skutečně věřící. Nyní si rozdělíme některé disciplíny, které rodiče konají proto, aby svým dětem představili svého Boha a naučili je křesťanské nauce.

Richard J. Foster (2008) rozděluje duchovní disciplíny, kterým se věřící mohou věnovat v rámci svého duchovního rozvoje, na vnitřní a vnější a ty, které se realizují ve společenství křesťanů. K vnitřním patří rozjímání, modlitba, půst a studium, k těm vnějším poté prostý život, samota, podřízení se a služba, a ke společenským zase vyznání se ze hříchu, účast na bohoslužbách, oslava či vedení.

Podle Donalda S. Whitneyho (2010, s. 13) k základním duchovním disciplínám patří *„zkoumání Bible, modlitba, uctívání, evangelizace, služba, správcovství, půst, ztišení se a samota, vedení duchovního deníku, učení se.“*

Jedním z klíčových postupů, jenž se v křesťanské výchově uplatňují, je vyprávění příběhů z Bible, v pozdějším věku samotná četba. Tyto postupy učí

děti nejen porozumět *Bibli* jako takové, ale učí je to získávat ty správné hodnoty, rodinné či křesťanské. Na druhou stranu je důležité, aby děti byly obklopeny tím, co jejich rodiče hlásají. V jejich věku je důležité vše, co kolem sebe vidí a slyší. Je tedy nezbytné, aby to, co rodiče sami učí své děti i oni sami žili (Habenicht, 2010). Čtení *Bible* se také některým autorům jeví, jako ta vůbec nejpodstatnější disciplína, bez níž se víra křesťanů nemůže správně rozvinout (Whitney, 2010).

Další disciplínou může být modlitba. Kromě toho, že se věřící napřímo spojuje s jejich Bohem, on je také strůjcem jejich změny. Probíhat může jako rozhovor, křesťané se ale mohou modlit i v duchu. Smyslem jejich modlitby je poté poděkování, prosba, či otázka a následné čekání na odpověď. Ať jsou však prosby vyslyšeny či nikoliv, modlitba je sama o sobě především procesem učení, tudíž by žádný křesťan neměl ztrácet víru a neměl by se zlobit, pokud se mu odpovědi nedostává (Foster, 2008). Nicméně se můžeme setkat i s tvrzením, že modlitba nemá být o odpovědích, ale dotýkání se samotného Boha (Wright, 2004).

Pod pojmem evangelizace se skrývá důležitý proces, který stojí na počátku každého vyznání víry. Ve zkratce bychom mohli říci, že evangelizovat znamená hlásat Boží slovo druhým lidem. Podle *Bible* je navíc povinností každého křesťana, aby takto zvěstoval Písmo svaté. V tomto procesu tak nepůsobíme my sami, ale také Duch svatý. Nicméně se i přes to často stává, že se evangelizovaný jedinec nestane věřícím křesťanem. Což je v *Bibli* vysvětleno tak, že je to právě Bůh, který může lidem udělit dar víry. Tedy je třeba, aby po evangelizaci zasáhnul samotný Bůh, který takto obdaruje své nové následovníky (Whitney, 2010). Toto zjištění nás může vést k myšlence, že evangelizační proces nemají lidé zcela ve vlastních rukou. Možná, že se objeví i otázka, zda vůbec celé toto poselství dává smysl. Zde je ale důležité podotknout, že jakákoliv evangelizace, která proběhne, je důležitá a mohli

bychom jí také označit za vydařenou. Jde totiž o to, jakým způsobem byla provedena, přičemž výsledek zde již není směrodatný (Whitney, 2010).

Další disciplínou, která spadá do skupiny těch vnitřních, je rozjímání, které bychom si mohli představit jako meditaci. Ne však buddhistickou, jež se nám při vyřčení tohoto termínu vybaví. Meditace v křesťanství představuje proces, kdy se věřící člověk snaží dozvědět víc o Bohu a tím pádem svou mysl zaplňuje, na rozdíl od těch, kteří se v klasické meditaci snaží zbavit všech myšlenek. Křesťanské rozjímání představuje komunikaci mezi věřícím a Bohem. To navíc znamená, že Boží přítomnost je neomezená a věřící tak nikdy nebývají sami, ale naopak krácejí životem po boku svého Boha, Ježíše Krista, který se jim dává poznat. Ačkoliv se učí a poznávají Boha, celý proces je charakteristický zejména pokud jde o emoce. Důležité je zde vlastní prožívání (Foster, 2008).

Co se týče pústu, ten z teoretického hlediska vynecháme, jelikož se domníváme, že v této oblasti nejde o něco, co by se evangelizačním procesem přímo učilo. Další disciplínou, kterou se nyní budeme zabývat, je studium.

Proces učení se je způsob, jakým si křesťané mohou vypěstovat životní moudrost. Je zde ale důležité, aby toto studium probíhalo záměrně a opakovaně, nikoli pouze příležitostně. Účelem zde zůstává neustále přibližování se k Bohu, jelikož i on sám se rád učil a pokud je tento Bůh charakteristický svou moudrostí a moudřími se stáváme, pokud se učíme, je studium pro věřícího člověka velice podstatné, ačkoliv to ani v nejmenším neznamena, že by každý křesťan měl vystudovat vysokou školu. Jednoduše to znamená, že v pokoře bychom měli mít zájem o nová poznání a ustavičně pracovat na tom, aby se naše osobnost rozvíjela (Whitney, 2010).

Zde vidíme, kolik duchovních disciplín ovlivňuje rozvoj duchovních sfér života. Většina z nich se dá praktikovat doma a jistě jsou důležitou součástí výchovy ve víře. Jakmile jsou ale děti větší, mohou je jejich rodiče doprovázet například na bohoslužby, které jsou v životě křesťanské církve

velice důležité a nenahraditelné a spadají do společenského způsobu rozvoje duchovního života.

Bohoslužby jsou totiž místem, kde křesťané zažívají další podobu Boží přítomnosti, a to skrze modlitby, zpívané chvalozpěvy anebo samotná kázání. Je to způsob, jak mohou následovníci Krista společně oslavovat jeho existenci (Owen, 2009). Zde bychom také rádi uvedli, jakou důležitost věřící ve společných bohoslužbách shledávají. Ono setkávání je pro ně silné prožívání Boží přítomnosti, které je nenahraditelné. I z toho důvodu byli křesťané vedeni k tomu, aby se za jakýchkoliv podmínek setkávali a uctívali tak svého Boha. Pro křesťana tak bývá nepředstavitelné být izolován od společenství církve (Foster, 2008).

Toto zjištění vnímáme jako důležité především v souvislosti s momentální epidemiologickou situací, kdy se velká část bohoslužeb přenesla do virtuálního prostoru a v podstatě již téměř rok žijí křesťané, ale i lidé odlišných náboženství v izolaci, což jim znemožňuje praktikovat duchovní disciplíny tak, jako byli zvyklí.

Tuto podkapitolu bychom rádi zakončili citací, která výchovu ve víře shrnuje: *„Naše děti si nebudou pamatovat, o čem jsme mluvili, naše přednášky či logické úvahy. Ale budou si pamatovat chvíle, které jsme strávili spolu. Budou si pamatovat, co viděly. Budou si pamatovat, že maminka a tatínek byli lidé, kteří studovali a žili Boží slovo, modlili se, postili se, chodili na shromáždění, trávili čas o samotě s Bohem, byli prostí, věnovali se rozjímání, oslavovali a uctívali Boha.“* (Wright, 2004, s. 116)

4.3. Překážky na cestě k víře

Nyní si představíme některé krizové momenty, se kterými se děti a dospívající musí vyrovnat na své cestě k Bohu. Takových krizových bodů však může nastat daleko víc.

Zde můžeme uvést například pocit jinakosti, který věřící jedinec získává při prvních konfrontacích v kolektivech, kde převažuje ateismus. Může zde nastat konflikt, pakliže mi morální pravidla mého náboženství nakazují něco, s čím v osobním životě nesouhlasím, jedná se tedy především o oblast vztahovou, konkrétně sexuální. Mladí lidé mohou prožívat nepochopení, jelikož se s nimi rodiče neumí o víře bavit dostatečným a srozumitelným způsobem. Také se zde může objevit skepse, pokud v sobě jedinci objeví konflikt mezi vědou a vírou. A samozřejmě velice důležitým aspektem je i nutící přístup, který potomku nedovoluje téměř žádnou individuální zkušenost. Je třeba, aby pokračoval ve stopách své rodiny a aby dodržoval pravidla křesťanského života (Opatrný, 2019).

Víra, kterou si potomek osvojuje, je od začátku poznamenána vírou dospělých členů rodiny, kteří se snaží tuto tradici předávat. Zde je ale třeba si uvědomit, že situace, kdy dospívali starší členové rodiny, byla značně odlišná od dnešní doby, ve které vyrůstá generace nová. Kupříkladu dospívající v 50. letech byli věřící až na výjimky, a to i přesto, že tehdejší politika státu proti církvím bojovala, avšak dnes být věřícím znamená být odlišným a vybočovat, což může mít za důsledek odmítání víry mladými lidmi, kteří například nechtějí být zavrženi svými vrstevníky. Další důvody tkví ve vnímání smrti, která je v dnešní společnosti často vnímána jako cosi negativního, co se snažíme popřít. Je to ale právě smrt, která je náboženstvím protkána, jelikož věřící hledají smysl bytí. To vše je ale charakteristické pro skutečně vyspělou osobnost, kterou se mladý člověk stane teprve v budoucnu. Zde bychom také mohli rozvést myšlenku konzumu, který v moderních společnostech převládá. Člověk si vybírá ze života jen to, co chce, co se jemu líbí a odmítá jakoukoli časovou prodlevu způsobenou čekáním (Opatrný 2006).

Pokud bychom poznatky z tohoto textu měli shrnout, je zde zřejmé, že přístup mladých lidí k náboženství je mnohem komplikovanější než dříve. Důležitou roli zde hraje více faktorů, a tak samotná křesťanská výchova rodičů nejspíše nezaručí pevnou víru potomka.

Zde bychom se také mohli pozastavit nad úkoly, které na mladého člověka čekají. V ideálním případě je to prohlubování víry samotné. Zde také Aleš Opatrný (2006) poukazuje na podstatnou roli motivace, která se liší u generace rodičů a jejich potomků. Autor nachází motivaci k víře v boji proti totalitnímu systému, kdežto u mladých lidí, kteří se narodili v éře svobody, je zřejmé, že se motivace značně liší, avšak neuvádí konkrétní příklady. Zároveň ale poukazuje na střízlivost a racionalitu dnešní mládeže, která na rozdíl od svých rodičů a prarodičů nepočítá s tím, že by jim právě víra samotná zajistila úspěchy na poli práce, či v ostatních sférách života.

4.4. Úrovně víry

Dle Jamese W. Fowlera, psychologa a teologa, kterého ve své příručce *Psychologie duševního života* Smékal cituje (2017), existuje sedm etap víry, kterými jedinec prochází od samotného narození až po smrt. Propojuje zde poznatky z vývojové psychologie s rozličnými přístupy k náboženské víře.

První etapa víry, která započne narozením jedince a trvá až do jeho tří let, je nediferencovaná víra, pro níž je typické propojení s teorií vývoje Eriksona, který do toho období situoval konflikt mezi důvěrou a nedůvěrou. Pro toto období je stěžejní láska a důvěra rodičů. Primární víra zde zastává předstupuň pro nabytí důvěry.

Druhá etapa, nazvaná jako Intuitivně-projektivní víra, zapadá do období 3-6 let. Zde se prosazují fantazijní představy a dítě je ryze egocentrické.

Myticko-slovní víra, do které spadá jedinec v období 10-12 let, je úzce provázána s jazykem. V této etapě je jedinec schopen vyprávět

o zkušenostech, které ho potkaly. Zároveň se dítě ztotožňuje s autoritami, jejichž smýšlení přebírá za své. Zde se také objevuje postava Boha samotného jakožto entity, která disponuje mocí trestů a odměn (Smékal, 2017).

U této fáze bychom se mohli pozastavit a shrnout si základní způsoby, jakými rodiče budují vztah k víře u svých dětí. Předpokládá se, že rodiče se budou spolu s dětmi modlit, a to ideálně každý den. Děti budou vedeny k tomu, aby se u nich rozvíjely největší cnosti, tedy aby byly soběstačné a naučily se zodpovědnosti a také aby nezapomínaly na ty druhé, tedy aby byly empatické a ochotné druhým pomáhat. Své znalosti si mohou rozšířit skrze čtení *Bible* a dalších posvátných textů. Rodiče by dětem měli jít příkladem, a tudíž by se všichni měli účastnit různých náboženských setkání (Chadima, Kappl & Štěch, 2015).

Čtvrtou etapou je Synteticko-konvenční víra, která spadá do pubertálního vývoje jedince. Proměňuje se zde vztah k autoritám a jedinec započne cestu hledání své osobitosti. Jelikož je v tomto období pubescent plný nejistot a teprve formuje svou jedinečnou osobnost, Bůh pro něj představuje toho, kdo jej dokonale zná a podává mu pomocnou ruku.

V etapě Individuálně-reflektující víry se jedinec osamostatňuje od postojů autorit, dokáže zformovat vlastní stanovisko a je zodpovědný za svůj život. Také zde nastává moment, kdy se ryze emocionální víra stává racionalizovanou tedy logickou.

Předposlední etapa nazývaná se Spojující víra, představuje dospělého člověka, který je empatický a ohleduplný vůči smýšlení ostatních lidí. Individualismus se přesouvá do ústraní (Smékal, 2017).

Univerzální víra, jakožto poslední etapa, je vůbec nejdokonalejší úroveň víry. Zde je však důležité podotknout, že není samozřejmá, a tudíž ne každý člověk se do poslední etapy dostane. Jedinec má velice silný vztah s Bohem, jeho víra se neustále prohlubuje a on skrze tuto skutečnost využívá svých

možností k tomu, aby pomáhal lidem okolo sebe. Jsou to typičtí altruisté, pro které je blaho skupiny na prvním místě (Smékal, 2017).

V následující podkapitole se přesuneme od etap víry k definici náboženských rituálů a jejich významu v křesťanství.

4.5. Náboženské rituály

Každé náboženství má své specifické rituály, jimiž jeho vyznavatelé procházejí. Rituály také mohou být důležitými mezníky v různých vývojových fázích lidského života, a právě proto se nyní budeme zabývat jejich charakteristikou a příklady některých z nich.

Na počátku je důležité zdůraznit, že rituálu se nemůže účastnit osoba, která trvá na své anonymizaci. Hlavním smyslem je zde projevení své vlastní individuality, kterým jedinec spojuje své a kolektivní vědomí a nevědomí v jedno (Babyrádová, 2002).

Definice rituálů jsou různé a je náročné vybrat pouze jedinou správnou. Například Alexandr tvrdí, že *„rituál definovaný těmi nejobecnějšími a nejzákladnějšími pojmy, je představení či předvedení, naplánované nebo improvizované, kterým se realizuje přechod od každodenního života k alternativnímu kontextu, v jehož rámci je proměněn všední den.“* (Alexander, 1997 in Bowie, 2008, s. 149)

Durkheim obřad a rituál vnímal jako cosi, co posiluje vzájemné vztahy v sociální skupině. Tyto rituály jsou často spojeny se změnou a vazba, která mezi jedinci existuje, dává prostor projevené solidaritě, která je v těchto momentech klíčová (Giddens, 2013). Jedinec však může podstoupit rituál jako zkoušku, při které se projeví jeho individualita a síla a na základě této situace je přizván do širšího společenství (Babyrádová, 2002).

Obecně bychom rituály mohli rozdělit na kontaktní a sympatetické. Sympatetické rituály se zakládají na víře, jejich charakteristickou vlastností je

určitá dynamičnost. Oproti tomu kontaktní rituály jsou ryze materialistické a je pro ně typický přenos vlastností. Tyto rituály však mohou být i propojené a určitá dynamika se dá vnést i do kontaktního typu rituálu. Můžeme je dále rozdělovat i na přímé a nepřímé, přičemž přímý rituál si představujeme jako kletbu, která působí okamžitě. Nepřímý rituál si zase představíme jako modlitbu. Nicméně, podobných charakteristik je mnoho. Mohli bychom rituál charakterizovat i podle jeho obsahu, zda je pozitivní nebo spíše negativní (Van Genep, 1997). My se ale soustředíme na křesťanství, a tudíž se budeme blíže zabývat náboženskými rituály, se kterými se zde můžeme setkat.

Typickým křesťanským rituálem je křest. Ten v raných představoval půst, po kterém následovalo ponoření do vody (Van Genep, 1997). Někteří křesťané svátost křtu chápou jako iniciační rituál, po kterém následuje bířmování a teprve poté může křesťan přijmout Eucharistii, což znamená, že se stává oficiálním členem církve. Celkově je však proces iniciace mnohem komplexnější, jelikož jeho počátek najdeme již ve fázi evangelizování, po které následuje katecheze, půst, tedy fáze očisty a mystagogie, tedy studium (Křesťanská iniciace, 2009). Jiný názor zase předkládá samotný křest jako iniciační rituál, kdy jedinec oficiálně vstupuje do společenství křesťanů a stává se jedním z nich. Není to cosi, co by se odehrávalo v soukromí, ale naopak se věřící nechává pokřtít za přítomnosti církve. Tato církev se na tomto procesu účastní také, jelikož zde nejde pouze o toho, kdo do církve vstupuje, ale právě i o ty, kteří nové členy církve přijímají (Campatelli, 2010).

Nyní se podíváme na odlišnosti, jež se týkají postoje ke křtu. I samotná církev se totiž ptá, kdy nastává nejvhodnější doba dítě pokřtít.

Na tuto problematiku se představitelé církví začali soustředit přibližně v druhé polovině 20. století. Právě tehdy bylo typické křtít malé děti a víru u nich následně rozvíjet pomocí křesťanské výchovy. Nicméně, díky tomuto aktu vyvstaly na povrch otázky, například na téma autonomie v rozhodování. Dítě bývalo pokřtěno, ačkoli si samo nevybralo, zde chce být členem té či oné

církve a vyznávat její pravdu. Navíc docházelo k tomu, že si pokřtění členové církve nevybudovali vztah k víře a Bohu samotnému, a tak zůstali formálními členy, ačkoli se jejich postoj jevil jako ryze pokrytecký (Ambros, 2014). Z odlišného přístupu ke křtu vyplývá i otázka členství v církvi. Dle víry katolické se stává členem ten, kdo je pokřtěn, to ale, jak jsme si již uvedli výše, nemusí znamenat plnohodnotnou a čistou víru. Naopak jiné církve mohou mít ve skutečnosti mnohem více členů, což ale nelze vyvodit na základě počtu křtů, jenž byly v církvi provedeny. Například pro protestanty je typický křest až v určité fázi jejich života, kdy se dobrovolně rozhodnou svou víru ještě více prohloubit a vyznat se všem ohledně jejich vztahu k Bohu. Je to tedy onen rituál, který je přirozenou součástí procesu, ačkoli nestojí na samotném počátku života daného člověka (Václavík, 2010). Křest ale také můžeme vnímat jako udělení svátosti, nikoliv vstup do církve. Tímto rituálem je jedinec zbaven hříchů a jeho duše může být spasena (Luhmann, 2015).

Pokud se však rozhodnou rodiče pro křest svého právě narozeného dítěte, budou muset započít takovou náboženskou socializaci, která opravdu povede k rozvinutí věřícího jedince. V takovéto situaci vystupují rodiče a společenství církve jako nerozlučná dvojice, jež působí na potomka již ve fázi primární socializace. Křest je poté vnímán jako tradiční forma rituálu, kdy rodina i církve slaví tuto posvátnou událost. Bývá to událost veřejná, při které jsou přítomni jak rodiče, kmotři a další rodina, tak i členové dané církve, kteří společně oslavují nového člena (Ambros, 2014).

5. Náboženství a jeho střet s ideologií

Situace ohledně náboženské víry byla ve 20. století více než komplikovaná. Vzhledem k věku dotazovaných respondentů se budeme věnovat proměně náboženských postojů od roku 1948 a následně zhodnotíme i nástup svobody, který měl vliv především na víru nejmladší generace.

5.1. Vítězný únor a politika KSČ

V roce 1945 se k moci v tehdejší Československu dostali komunisté. Zprvu byl jejich postoj vůči náboženství smířlivý, neboť spousta jejich voličů byli věřící lidé. Vyznávali svobodnou volbu víry, ale nechtěli, aby se tato instituce podílela na fungování politiky státu. Šlo o jakýsi smířlivý kompromis, kdy se politické vedení nechtělo dostat do konfliktu s církví. Nicméně, toto nastavení netrvalo příliš dlouho, jelikož se komunisté odmítali dělit o moc (Kaplan, 1993).

Klíčovým momentem pro víru v tehdejší době byl samozřejmě Vítězný únor roku 1948, který započal dlouhou vládu komunistické strany, která se proti náboženství jasně vymezovala. V průběhu několika měsíců se představitelé připravovali na omezení vlivů, které tehdejší církve měly. Právě tyto náboženské organizace se měly dostat do ústraní a stát se podřízenými vůči tehdejší moci. Konkrétně šlo o katolickou církev, ke které se hlásilo nejvíce věřících. Nicméně, hlavní představitelé katolické církve se proti tehdejší ideologii velice jasně vyslovili, čímž celou situaci ještě více zkomplikovali. Církev jako taková zcela ztratila svou autonomii a nezávislost a byla nucena poslouchat. S tímto obdobím souvisí i rozsáhlé zabavování majetků církvím (Václavík, 2010).

Pokud bychom to měli shrnout, největší omezení se týkala právě katolické církve, jelikož do ní spadalo nejvíce křesťanů. Režim omezoval její členy a zabraňoval například tomu, aby se děti učily náboženské nauce ve škole. Již v té době ale existovaly i odlišné směry křesťanské víry. Zde bychom si mohli položit otázku, jak je možné, že se jejich fungování s nástupem nového politického smýšlení také značně neomezilo.

Podle všeho byla katolická církev vnímána jako největší zlo a jakékoli další církve, které se proti katolicismu vymezovaly, měly fungovat jako vzorový příklad. Ty totiž podle všeho splňovaly představu státu, jelikož se

nestavěly do opozice. Tím pádem zde režim i tyto církve mohly najít společnou řeč. Právě tato situace měla za důsledek pokles počtu členů katolické církve, a s ním související nárůst protestantů (Václavík, 2010).

5.2. Šedesátá léta a období normalizace

V této fázi se přesuneme se do období let šedesátých, které byla plná očekávání a naděje v lepší zítřky. Právě v tu dobu také probíhal výzkum, který je velmi dobře uplatnitelný i pro tuto práci.

Erika Kadlecová provedla na počátku 60. let výzkum religiozity v Moravskoslezském kraji, který přinesl souvislá data o tom, k jaké církvi se občané hlásí. V tehdejších číslech se označilo za věřící 58 % občanů, kteří se následně dělili podle příslušnosti k jednotlivým církvím. Samozřejmě i zde převládali katolíci, kterých bylo dokonce 76 %. Víra, na kterou se soustředíme v této práci, tedy církev československá, byla zastoupena v 15 % případů (Nešpor 2007).

Šedesátá léta se sebou přinesla především naději. Docházelo k postupnému uvolňování tlaku vyšších orgánů na církve, dokonce stát ustoupil a díky tomu mohla vzniknout například Cyrilometodějská fakulta na Univerzitě Palackého v Olomouci. Lidé se dokonce nebáli přihlásit se ke své vlastní církvi a také se zvýšily počty věřících, kteří pravidelně chodili do kostela. Nicméně toto období skončilo příjezdem vojsk Varšavské smlouvy, jelikož započalo období normalizace. Náboženství bylo označováno jako ryze negativní aspekt, který stojí v cestě komunistické ideologii (Václavík 2010).

Okupace zapříčinila změnu ve společnosti. Socialismus ustoupil marxismu, objevila se propaganda a situace zasáhla i náboženství. Autonomie jedince byla upozaděna ve prospěch kolektivu, ačkoli ve skutečnosti lidé nebojovali pospolu, ale proti sobě. Toto nastavení společnosti bylo částečně nabouráno Chartou 77, která prosazovala opačné hodnoty, tedy svobodu

vyznání i smýšlení a také společnost, která spolupracuje nikoli pod tlakem (Ambros, 1999).

Ačkoli komunisté ze začátku odmítali zejména katolickou církev a s ostatními církvemi chtěli najít společný kompromis, za doby normalizace došlo ke změnám. Jedinou správnou cestou byl ateismus, a právě proto se režim začal vměšovat do záležitostí církve evangelické, přičemž docházelo i k zatýkaní představitelů této církve. Během těchto procesů se společnost proměňovala v ryze materiální a konzumní a počty věřících začaly klesat, jelikož dospěla generace narozená v 40. letech, která od útlého mládí vyrůstala ve společnosti, kde náboženství bylo vnímáno jako cosi zlého a nemístného (Václavík, 2010).

5.3. Rok 1989 a nastolení svobody

Za vlády totalitního režimu náboženství čelilo politickým tlakům a ačkoli v období normalizace víra ochabovala, zcela nezmizela. Přesunula se totiž do ústraní. Lidé svou víru veřejně nevyznávali, ale zůstala velmi důležitou součástí jejich osobního soukromého života. Po sametové revoluci se do popředí Československého státu opět vrátila svoboda, a právě tato událost měla obrovský vliv na církve samotné. Avšak v jiné podobě. Lidé si totiž začali uvědomovat neomezenost možností, a tudíž jejich zájem vzrůstal ohledně různých náboženství celkově. Nehledali jednu jedinou správnou cestu, ale nechali se inspirovat různými specifiky jednotlivých náboženství. Mohli bychom tedy říci, že se zde rozvíjela spiritualita lidí (Lužný, 1998).

Katolická církev komunistickou ideologii porazila a opět nabyla svého důležitého místa ve společnosti. To ostatně dokládá i příjezd papeže Jana Pavla II., který Československo navštívil v roce 1990. Tato událost byla velice pozitivně vnímána i samotnými občany. Ti se také navrátili ke své církvi

a začali se opět účastnit bohoslužeb a dalších náboženských obřadů. Ateismus, typický prvek marxistické společnosti, byl pryč (Václavík, 2010).

5.4. Sekularizace v české společnosti

Ačkoli se na začátku devadesátých let zdálo, že církvev, zejména ta katolická, prožívá svůj radostný návrat, víra se neustále proměňovala. Započal sekulární proces, který bychom mohli vysvětlit jako jev typický pro moderní společnosti, přičemž probíhal celosvětově, nikoliv pouze u nás. Jedná se o situaci, kdy náboženské skupiny ztrácejí svou převahu ve společnosti a ustupují do pozadí. Ze začátku církvev ustupují moci státu a ztrácejí svůj vliv i ve školních institucích. To všechno je ale pouhý počátek, jelikož se sekularizace dotýká kulturních hodnot ve společnosti celkově, což se projevuje především ve společenských vědách či literatuře (Berger, 2018). V sociologii náboženství existoval předpoklad, že právě urbanizace, racionalizace či industrializace jsou procesy, jež snižují podstatu a důležitost náboženství ve společnosti (Nešpor, 2010).

A právě kvůli tomuto procesu započala fáze odcírkevnění, kdy se lidé stávali nezávislími na náboženských skupinách. Nechtěli být pevně spjati s církví, či se pravidelně účastnit nejrůznějších církevních obřadů. Lidé také odmítali činnost církví, která by snad měla dopad na jejich soukromý život, což se ukazovalo například na důrazném odmítání náboženské nauky dětí. Právě v té době začala církvev svou pomoc soustředit zejména na charitu (Lužný, 1998). S touto problematikou souvisí otázka, zda se člověk považuje za religiózně založeného pouze tehdy, účastní-li se různých náboženských ceremoniálů a patří jako člen do jedné z církví. Začínáme zde pracovat s dvěma pojmy, což je tradiční a alternativní religiozita. První případ představuje situaci, kdy je jedinec součástí církvev, účastní se ceremoniálů a církvi a jejímu poslání věří. Oproti tomu člověk, jehož smýšlení se označuje

jako alternativní, není pevně ukotven v církvi, avšak věří v jisté duchovno. Mohli bychom tedy říct, že je spirituální (Václavík, 2010).

Po fázi odcírkevnění následuje pluralizace. Ta nastává v momentě, kdy jsou lidé dostatečně svobodní na to, aby si ujasnili, jakou víru chtějí vyznávat. Jelikož přestala být Česká republika uzavřená před světem, pronikly do ní nové směry a myšlenky, které lidé mohli pojmout za své, a to například obávaná scientologická církev. Nové náboženské směry vznikaly již v polovině 20. století na západě, tedy ve státech demokratických. Na základě získaných poznatků můžeme vyvodit závěr, že podobný proces je pro stát, kde je silně vnímána hodnota svobody, zcela přirozený (Lužný, 1998).

Pokud mluvíme o pluralizaci ve společnosti, existuje zde důležitá podmínka jejího výskytu. Stát musí nové náboženské směry přijmout, být vůči nim tolerantní a nezasahovat do procesu, kdy spolu směry vzájemně soutěží. Zároveň zde dojde ke ztrátě nadvlády, kterou křesťanská církev bez pochyby měla, a tudíž se vytratí i základní kulturní koncept, jehož ideje lze objektivně následovat. Myšlenka, která by občany státě sjednotila, pomalu mizí (Berger, 2018). I přesto ale musíme dodat, že tento trend ústupu nepředstavuje snižování religiozity ve společnosti. Spíše jde o proměnu postavení církve, která se stává nezávislou na státě, zejména v oblastech ekonomických, politických či vzdělávacích. To vede k situaci, která nastala již dříve za období normalizace, kdy se náboženství stalo částí soukromého života občana. Tento proces je v sociologii náboženství označován jako privatizace. Nicméně, v mnoha ohledech byla Česká republika v 90. letech pozadu ve srovnání se západními společnostmi, ve kterých se rozvíjel proces naprosto opačný. V něm měla církev za cíl znovunabytí své důležitosti a propojení s politikou státu samotného. I tak bychom však mohli tvrdit, že se ještě před vstupem do 21. století objevovala snaha církve o návrat do popředí státu. Proces, který se nazývá deprivatizace, se u nás také začal postupně rozbíhat (Lužný, 1998).

Pokud shrneme 90. léta v naší zemi, jednalo se o velmi důležitou epochu, ve které se náboženství v naší společnosti razantně proměňovalo. Od znovunarození katolické církve, přes pluralizaci, privatizaci a počínající deprivatizaci. Číslo věřících, která se po revoluci začala se zvyšovat, se postupně snižovala s nárůstem konzumu a nového moderního způsobu života. I u nás se začala silněji projevovat spiritualita jakožto nový fenomén. Nicméně, právě v těchto letech, na konci 20. století u nás odstartoval proces, který vedl k dnešnímu postavení náboženství ve společnosti.

6. Výzkumy religiozity u nás

V předešlých kapitolách této práce jsme si představili základní pojmy náboženské socializace, podívali jsme se na historický kontext a definovali jsme proces sekularizace, který v České republice začal na počátku 90. let. Nyní se seznámíme s výzkumy, které se soustřeďují na religiozitu v České republice a příslušnost k církvi podle posledních tří sčítání lidu a dále na výzkum, jenž se podobně jak my v naší práci soustředí na předávání náboženství v rodině napříč generacemi.

6.1. Náboženství v ČR podle sčítání lidu ČSÚ

Jelikož je tato práce sociologická, podíváme se nyní na čísla, která nám blíže přiblíží počty věřících v České republice, které vycházejí z posledního sčítání lidu, jenž v naší zemi proběhlo v roce 2011.

Ve výzkumu, který byl proveden, se nachází srovnání s lety 1991 a 2001, kdy byla dřívější sčítání provedena. Právě díky těmto informacím lze vyvodit závěry o společnosti, která postupně ve své víře ochabuje. Počet obyvatel zůstává přibližně stejný, přičemž v roce 1991 se jedná o 10,3 milionu obyvatel, v roce 2001 je to 10,2 a o deset let později 10,4 milionu obyvatel. Na počátku devadesátých let se označovalo za věřící 43,9 % obyvatel a o deset let

později už pouhých 32,1 %. Během deseti let počet věřících klesl o čtvrtinu a podobný vývoj pokračoval i v novém tisíciletí, kdy se v roce 2011 přihlásilo k víře 2,1 milionu obyvatel, tedy 20,8 %. Největší zastoupení v naší společnosti měla římskokatolická církev, ke které se hlásila většina věřících. V roce 1991 se jednalo o 39 % občanů, na počátku 3. tisíciletí počet klesl na 26,8 % a v roce 2011 se za katolíky označovalo 10,4 % občanů České republiky.

Rodina, která je zkoumána v případové studii, je protestantská a spadá do církve Českobratrské. I tato církev zaznamenala pokles svých členů, ačkoli se na počátku 90. let jednalo o pouhé 2 % občanů, v roce 2011 se k církvi přihlásilo půl procenta dotazovaných. Nicméně, výsledky, které jsou v tomto výzkumu prezentovány, nelze brát zcela spolehlivě. Ačkoli číslo, označující počet nevěřících během 90. let značně narostlo, v roce 2011 opět pokleslo. Důvodem však není zvětšující se míra ateismu v naší zemi, ale spíše rozhodnutí občanů, kteří se k otázce víry rozhodli nevyjadřovat. V roce 2001 tuto otázku odmítalo zodpovědět 8,8 % dotázaných, avšak o deset let později podobný postup zvolilo dokonce 44,7 % dotazovaných.

Dle posledního sčítání lidu, které proběhlo v roce 2011, se ve společnosti nacházelo 20,8 % věřících, kteří se následně dělili do jednotlivých církví. Celých 34,5 % dotázaných se považuje za osoby bez vyznání, ale nejvyšší cifra označuje počet právě těch, kteří se k příslušné otázce odmítli vyjadřovat, tedy 44,7 % lidí. Otázkou tedy zůstává, zda se tito lidé ztotožňují alespoň s nějakou formou spirituality či nikoli. Pokud však lze z těchto zjištění vyvodit závěrečné stanovisko, je zřejmé, že odcírkevnění jakožto proces, který započal brzy po revoluci, stále trvá (ČSÚ, 2014).

6.2. Výzkum náboženské socializace v rodinách

Socioložka Dana Hamplová se zabývala procesem náboženské socializace na počátku tohoto tisíciletí. Z jejich závěrů vyplynulo například to, že pokud má

potomek věřící rodiče, existuje zde vysoká šance, že i on bude vystaven vlivu jejich náboženství, což může ulehčit tento proces přijímání této víry. Pokud se jedná o věřící rodinu, mají obě pohlaví, tedy dívky i chlapci stejné šance. Na druhou stranu, pokud počítáme rodiny věřící i nevěřící dohromady, je zde mnohem vyšší pravděpodobnost, že se proces náboženské socializace dotkne spíše dívek než chlapců. Z tohoto výzkumu můžeme také vyčíst ne příliš úspěšnou reprodukci náboženství v rodinách, jelikož dle získaných dat je patrné, že si svou víru uchovávají zejména nejstarší generace v rodinách, narozené v období 2. světové války a před ní. Jejich děti svou víru ztrácejí daleko více a stejně je tomu tak i v případě další generace dětí, jež se rodí v období sametové revoluce a později (Hamplová, 2009).

Ve studii, kterou u nás provedli Antonín Paleček a Roman Vido (2014) se dozvídáme o tom, jakým způsobem funguje přenos víry v rodině několika generací. Výzkumníci provedli sekundární analýzu dat ISSP (International Social Survey Programme), přičemž data pochází z roku 2008 a dotazovaných bylo 1512.

Studie se zabývala čtyřmi hypotézami, avšak my si v naší práci představíme jen některé a pro naše téma nejdůležitější výsledky. Dle analýzy vyšlo najevo, že v případě náboženské socializace, která v rodině probíhá, je klíčové postavení matky a její víry, religiozita otce je v tomto období méně důležitá. Matka, jakožto prvotní socializační činitel, svého potomka socializuje k náboženství, avšak, pokud tento proces neproběhne, šance, že se jedinec nechá ovlivnit dalšími socializačními činiteli, jakými mohou být prarodiče či instituce školy, je mizivá. Pokud tedy neproběhne náboženská socializace již v primární fázi, v sekundární ji nemůže žádný další činitel plně nahradit.

Tato studie nám dává jasný důkaz o tom, že socializace v rodině a výchova k víře je pro každého jedince velmi podstatná, neboť ji v žádné pozdější fázi života nedokážeme plně nahradit.

EMPIRICKÁ ČÁST

7. Metodologie

Pro získání dat a informací jsme provedli kvalitativní výzkum. Pro tento výzkum nelze užít jedné jediné teorie, jelikož má několik forem provedení. Ve své obecné podstatě se však jedná o výzkum, do kterého lze zasahovat i během samotného zkoumání, při němž se mohou objevovat nové otázky či hypotézy. Mezi základní metody kvalitativního výzkumu patří pozorování, analýza historických dokumentů, dotazník či rozhovor. Výzkumník vstupuje do terénu a proces zkoumání může být časově náročný. Výhodou je výzkum, který je prováděn v prostředí, jež je pro zkoumaného jedince přirozené, což vede k autenticitě jeho chování. Výzkumník se může například skrze zúčastněné pozorování podrobně seznámit s tím, jak skupina jedinců funguje, jaké pravidla vyznávají. Právě díky těmto poznatkům lze pracovat s teoriemi, které si výzkumník postupně vytváří, avšak samotný test platnosti hypotéz se v kvalitativním výzkumu provádí těžko. Skrze tento druh výzkumu lze pochopit například procesy, jenž ve skupině probíhají, nicméně, výsledky, které získáme, nemusí být zobecnitelné (Hendl, 2005).

Pro náš výzkum jsme zvolili metodu případové studie. Tato metoda je pro kvalitativní výzkum typická. Případová studie může zkoumat jeden, ale i více jednotek případů. Zcela typické je pro ni získávání širokého množství informací od relativně nízkého počtu lidí, jenž se výzkumu účastní. Díky této metodě lze zachytit složitost a provázanost mezilidských vztahů ve skupině. Tuto metodu výzkumu lze rozdělit do několika typů, jako je například osobní případová studie, studie komunity, studium sociálních skupin, studium organizací a institucí a na závěr zkoumání událostí, rolí a vztahů. V našem výzkumu se soustředíme na rodinu, a proto je naše případová studie charakterizována jako forma studia sociálních skupin (Hendl, 2005).

7.1. Typy případových studií

Jako metodu výzkumu jsme zvolili případovou studii, jelikož hlavním cílem této práce je popsat proces náboženské socializace v jedné křesťanské rodině. Případem této práce je tedy jedna vícegenerační rodina. Nicméně v kvalitativním výzkumu se můžeme setkat s více druhy případových studií.

Robert K. Yin představil svou teorii případové studie, která je ryze pozitivistická. Autor navrhuje čtyři základní typy případových studií, jenž lze v sociálních vědách použít. Jedná se o design jednopřípadové holistické studie, kdy se výzkumník zabývá pouze jedním celistvým případem. Design jednopřípadové jednotkami stavěné studie zase představuje případ, který se skládá z většího množství složek. Design vícepřípadové holistické studie, jak už název sám napovídá, představuje výzkum více celistvých případů najednou a design vícepřípadové jednotkami stavěné studie je určený k výzkumu více případů, jenž se ještě dále rozvětvují do dalších složek (Chrastina, 2019). Pokud bychom pro náš výzkum aplikovali právě Yinovu teorii, zvolili bychom druhou možnost, tedy design jednopřípadové jednotkami stavěné studie, jelikož případem je sice jedna rodina, ta se ale skládá z více členů.

Robert E. Stake vnímá případovou studii jakožto formu zkoumání objektu, nikoli procesu. Zároveň dodává, že jeho metoda případové studie je sice vhodná ke zkoumání lidí, to ale neplatí v momentě, kdy se ohniskem našeho výzkumu stává nějaká událost či již dříve zmíněný proces (Chrastina, 2019). Právě z tohoto důvodu Stakeovu metodu pro náš výzkum nevolíme.

Případová studie jako taková bývá charakterizována různými způsoby, ale má i svou obecnou definici. Jedná se tedy o výzkum různých perspektiv, které ale zapadají do jednoho společného kontextu. Z tohoto důvodu je občas obtížné vygenerovat z výzkumu opravdu kvalitní a jednoznačné výsledky. Nicméně právě díky této charakteristice je případová studie vhodná právě ke

zkoumání dílčích procesů, evaluaci či ke geografickým výzkumům v přírodních vědách (Ritchie, Lewis, McNaughton Nicholls & Ormston, 2014).

Sharan Merriam, podobně jako Robert Stake, vnímá realitu jako výsledek interakcí, ke kterým mezi lidmi dochází. Zároveň je důrazně proti tomu, aby se takováto realita vnímala jako objektivní, což znamená, že vyznává paradigma symbolického interakcionismu, v němž se setkáváme s odlišnými interpretacemi reality. Právě toho hledisko je zakomponováno do charakteristiky případové studie. Základním úkolem takového výzkumu je pochopení odlišného vidění reality, pochopení různých významů. Merriam také rozšiřuje pole působnosti případové studie, které se dle její teorie může účastnit jedinec, sociální skupina či například nějaký fenomén. Zároveň našim případem může být i proces či instituce (Chrastina, 2019).

I z této teorie by naše metoda případové studie mohla vyjít. Přeci jen při polostrukturovaných rozhovorech s členy rodiny předpokládáme odlišné perspektivy, ale zároveň hledáme skryté významy a snažíme se pochopit, jak onen proces v rodině probíhal. Musíme zde ale připomenout, že jsme od polostrukturovaných rozhovorů nakonec museli upustit a zvolit jiný způsob získání dat. I přesto se ale domníváme, že tato teorie je pro nás platná.

Pokud se podíváme na úplně základní typologii případové studie, půjde s největší pravděpodobností o studii exploratorní, explanatorní a deskriptivní. První zmíněná exploratorní případová studie slouží k analýze sociálního jevu, avšak tato analýza bývá nejčastěji samotným počátkem, výzkum, tedy musí pokračovat. Explanatorní případová studie představuje výzkum příčin, které vedly k fenoménu, který je ústředním tématem studie. Deskriptivní forma případové studie se snaží popsat případ, a to často velice konkrétně (Chrastina, 2019). Ačkoliv se ve výzkumu zabýváme jistým sociálním jevem, nezkoumáme příčiny, ale spíše způsoby, jakými byla náboženská socializace prováděna. Právě z tohoto důvodu se naše případová studie dá označit jako deskriptivní.

7.2. Metoda výzkumu: Polostrukturovaný a strukturovaný rozhovor

Nyní si teoreticky představíme formu polostrukturovaného rozhovoru, který se měl stát naší výzkumnou metodou ke sběru dat. Vzhledem k situaci tato metoda nebyla použita, ale je důležité, abychom si polostrukturovaný rozhovor definovali, abychom posléze mohli zvolit vhodnou alternativní metodu.

Polostrukturovaný rozhovor se skládá z otázek, které jsou předem připravené a vedou k získání co nejkonkrétnějších odpovědí, jež vymezují samotné téma, kterým se ve výzkumu zabýváme. Témata k rozhovoru jsou většinou dopředu nachystána, nicméně mohou se objevit i témata nová, která výzkum více rozvětví, to souvisí i s otázkami, jež bychom charakterizovali jako doplňující, a které mohou mít veliký přínos pro pochopení celého problému (Mišovič, 2019).

Avšak vzhledem k nastalým komplikacím v souvislosti s epidemií covidu-19 a stále trvajícím nouzovému stavu jsme byli nuceni změnit metodu výzkumu a najít jinou, která by co nejlépe nahradila metodu původní. Samozřejmě je nám jasné, že získaná data mohou mít jiný charakter.

Rozhodli jsme se pro strukturovaný rozhovor, který byl proveden formou elektronické pošty. Otázky, jež byly použity ve fázi předvýzkumu pro polostrukturovaný rozhovor jsme museli upravit tak, aby na ně bylo možné odpovědět bez možnosti doplňujících otázek. Pro strukturovaný rozhovor jsme opět použili otevřené otázky, ty ale musely být položeny specifickým způsobem. Nicméně, analýza takto získaných dat je ve finále jednodušší než analýza dat získaných polostrukturovaným rozhovorem (Hendl, 2016). V našem případě mají otázky předem určená témata a oblasti. Také zde musíme vzít v úvahu povahu získaných dat, jelikož je zřejmé, že dynamický polostrukturovaný rozhovor by nás mohl dovést k oblastem, na které bychom

neměli dopředu připravené otázky, a to by nás mohlo dovést k novým a nečekaným zjištěním.

Kromě rozhovoru, který se soustředil na náboženskou socializaci, jsme vytvořili i kratší dotazník, ve kterém jsme požadovali, aby participanti zhodnotili jejich dojmy z účasti na výzkumu a také jejich připomínky. Tento dotazník obsahoval 8 uzavřených otázek a jednu otevřenou. Uzavřené otázky byly doplněny Likertovou škálou, tedy na různá tvrzení, která předkládáme, existují odpovědi, které jsou odstupňované. Naše vybraná škála byla jednosměrná a zkoumali jsme konkrétně souhlas s předloženými tvrzeními (Murdza, 2010).

7.3. Cíl a výzkumné otázky

Pokud jsme si jako výzkumníci zvolili oblast našeho zájmu a konkrétní téma, přichází na řadu cíl výzkumu a výzkumné otázky, které mohou být obecné či specifické. Tento proces může probíhat různými způsoby, kdy se od stanoveného cíle dostáváme ke tvorbě výzkumných otázek anebo začínáme pracovat na konkrétním cíli výzkumu v momentě, kdy jsme si již položili základní výzkumné otázky (Punch, 2008). Co se týče obecného schématu výzkumu, je zapotřebí uvědomit si co chceme zkoumat, jakým způsobem to budeme zkoumat a z jakého důvodu, tedy za jakým účelem. (Punch, 2015).

V našem případě jsme si dali za cíl popsat náboženskou socializaci v křesťanské rodině. Samozřejmě získaná data nebudou zobecnitelná na širokou populaci, ale poskytnou nám hloubkovou analýzu konkrétního případu. Náš cíl by se také dal charakterizovat jako deskriptivní neboli popisný (Chrastina, 2019).

Výzkumná otázka poté určuje, co je předmětem našeho výzkumu a co vlastně chceme zjistit. Na tento předmět se můžeme ptát různými pádovými otázkami, například „co“ anebo „kde“. Pro případovou studii jsou stěžejní

otázky typu „proč“ a „jak“ (Hendl, 1999). Výzkumná otázka nás může dovést k úspěšnému návrhu zkoumání, jelikož právě na základě výzkumných otázek tvoříme výzkumný design, po němž následuje sběr a analýza dat (Punch, 2015).

Obecná otázka: **Jakými způsoby probíhá předávání víry v křesťanské rodině?**

Specifické otázky:

1. Jakým způsobem ovlivnila politická situace předávání víry v rodině?
2. Kdo je klíčovou osobou v procesu náboženské socializace?
3. Je předávání náboženské víry nejmladší generaci složitější než v minulosti?
4. Opakují se některé výchovné postupy, které byly v minulosti úspěšné?

7.4. Interpretativní fenomenologická analýza

Pro vyhodnocení našeho výzkumu jsme si zvolili interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA), jelikož lze právě díky ní posoudit konkrétní zkušenosti lidí, jenž se výzkumu účastní. Události či procesu dotázaný přisuzuje subjektivní význam, což napomáhá k lepšímu pochopení těm, kteří konkrétní proces či událost zkoumají (Smith, Flowers & Larkin, 2009 in Říháček et al., 2013). V podstatě jde o to ve výzkumu pracovat s žitou zkušeností participanta, zkoumat ji z jeho úhlu pohledu a pokusit se o interpretaci získaných dat, přičemž do celého procesu se promítá i výzkumníkova vize světa (Smith, 2004 in Říháček et al., 2013). Je to vlastně příležitost pro výzkumníka, aby si sám ujasnil své názory a vidění světa, či například své předsudky vůči názorům prezentovaným respondenty. Přičemž všechna tato zaujetí musí výzkumník při finální interpretaci výsledků z procesu vynechat (Hendl, 2016).

Při interpretativní fenomenologické analýze dat se objevuje i termín hermeneutický kruh nebo také dvojitá hermeneutika, což v překladu znamená proces, kdy se participant musí nejdříve pokusit o porozumění celé situaci a následně je úkolem výzkumníka samotného rozklíčovat toto porozumění. Ve finální intepretaci se tak velmi silně objevuje právě vize samotného výzkumníka (Smith, 2004 in Říháček et al., 2013). Velmi bohatou definici hermeneutického kruhu přináší i Tomáš Halík (2004, s. 153), který tvrdí, že to znamená „*vědět o sobě samých, mít vlastní identitu, mít sebevědomí a moci dát o sobě vědět druhým, představit se jim, znamená znát své dějiny, vyprávět svůj příběh – to platí v rovině osobní, rodinné, národní i evropské.*“

Ideální metodou ke zkoumání je zde rozhovor, jenž se soustředí na konkrétní zkoumanou událost či proces. Naším úkolem je odhalit určitou invariantní sktrukturu a následně hledat společné jmenovatele mezi odpověďmi několika participantů. Výzkumníci posléze sepíšíou vyhodnocení, které může být v budoucnu využito jako nová forma opatření (Hendl, 2016).

7.5. Sběr dat

Jelikož v našem případě došlo vzhledem k epidemiologické situaci ke komplikacím a nemohl být uskutečněn hloubkový rozhovor se všemi členy rodiny, kteří souhlasili se svou účastí na výzkumu, upravili jsme původní otázky, které byly připravené na polostrukturovaný rozhovor a data jsme sbírali písemně, přes elektronickou poštu.

Abychom se co nejvíce přiblížili k původní metodě výzkumu, polostrukturovanému rozhovoru, měl náš provedený výzkum několik fází. První fází byl předvýzkum, který byl prováděn tak, že jsme se účastnili různých církevních setkání a s členy církve probírali téma výzkumu. Snažili jsme se získat nejen informace, ale také zjistit, zda by se věřící podobného výzkumu chtěli zúčastnit. Náš předvýzkum byl později doplněn o rozhovor

s členem rodiny, která se dále výzkumu neúčastnila. Během tohoto rozhovoru, který byl polostrukturovaný, docházelo ke vzniku nových otázek a úpravě otázek dopředu připravených. Tento rozhovor jsme později mohli využít i pro sestavení otázek pro strukturovaný rozhovor.

Následovala fáze výzkumná, ve které jsme nové rodině zaslali elektronickou poštou první sadu otázek a našim požadavkem byl, aby každý člen rodiny odpovídal na otázky sám za sebe. V případě rodičů, kteří odpovídali do jednoho dokument, se stalo, že jednu až dvě otázky zodpověděli společně, jinak ovšem zachovali náš původní požadavek. S odpověďmi u dospívajících dětí pomáhali rodiče, a to například tak, že jim dovysvětlili otázku, pokud jí přímo nerozuměli.

Jakmile nám byly vyplněné dokumenty zaslány zpět, začala první fáze vyhodnocování a analýzy získaných dat. V této fázi jsme se poprvé blíže setkali s názory rodiny, mohli jsme najít první shodu v klíčových pojmech a situacích. Avšak při vyhodnocování odpovědí přicházely další doplňující otázky, tedy podobně, jako by tomu bylo při rozhovoru. Z toho důvodu jsme rodinu kontaktovali ještě jednou, abychom získali další sadu odpovědí.

V této fázi jsme se již primárně soustředili na generaci rodičů, jelikož jsme se chtěli dozvědět více o jejich přístupu k výchově potomků. Odpovědi, které nám poskytly obě děti z této rodin, nás totiž přesvědčily o tom, že náboženská socializace v jejich rodině proběhla a probíhá velmi úspěšně. S druhou sadou otázek byl také odeslán dotazník spokojenosti, prostřednictvím kterého jsme se formou uzavřených otázek snažili zjistit, jaký dojem měla rodina z provedeného výzkumu, jak na ně působila metoda výzkumu, či samotná osoba výzkumníka, přičemž bohužel poslední bod je sporný, jelikož jsme se nikdy nesetkali a naše komunikace probíhala pouze skrze telefonní hovor či elektronickou poštu.

7.6. Výzkumný soubor

Výzkumný vzorek v kvalitativním výzkumu má svá specifika. Na rozdíl od výzkumu kvantitativního zde nejde o získání reprezentativního vzorku, jehož výsledná data by se dala generalizovat v rámci celé populace (Hendl, 2016). V našem případě volíme osobu, nebo tedy konkrétně rodinu z určitého důvodu. Je nutné, aby nám už tento samotný výběr korespondoval s tématem výzkumu a samotnou výzkumnou otázkou.

Co se týče našeho výzkumného vzorku, práci provázely komplikace. Na samotném začátku téměř nebylo možné najít vyhovující rodinu, jelikož jsme měli jasná kritéria výběru, tedy aby rodina byla třígenerační, aby byla každá generace zastoupena minimálně jedním členem a aby všichni tito rodinní příslušníci byli křesťané. Často se tak stávalo, že jsme našli rodinu, která měla dospělé děti, jejichž postřehy byly velmi zajímavé, ale jejich prarodiče již nebyli schopni rozhovoru ze zdravotních anebo jiných důvodů. V jiných případech jsme zase objevili rodinu, ve které bychom získali data od generace prarodičů i rodičů, ale děti byly příliš malé na to, aby se na výzkumu aktivně podílely.

Nakonec s výzkumem souhlasila jedna rodina, v jejíž církvi jsme konali výchozí předvýzkum. Dohoda byla uskutečněna na bázi našeho osobního oslovení. Rodině bylo představeno nejen téma, ale i cíl a metoda výzkumu, přičemž se vším, co jim bylo předloženo, souhlasili. Poté byl proveden rozhovor s jedním členem rodiny a měly následovat rozhovory s rodiči. Ty už se ale neuskutečnily, jelikož dále nekomunikovali.

V určité časové tísní jsme tedy hledali novou rodinu, která by se výzkumu účastnila. To se dělo v období podzimu 2020 až zimy 2021. Hledali jsme také na sociálních sítích, konkrétně na síti Facebook, kde mají křesťané několik aktivních skupin. Znamenalo to tedy přidat se do skupiny a nabídnout jejich členům účast na výzkumu. Po nějaké době se ozvala mladá slečna, která

kromě účasti své vlastní rodiny nabídla i účast jejích známých, o kterých tvrdila, že se jistě rádi zúčastní. Zkontaktovali jsme tedy některé z rodin a následně vybrali jednu, která byla pro náš výzkum nejvhodnější. Za generaci prarodičů se účastnila babička, poté oba zástupci střední generace, tedy rodiče a jejich děti, dospívající syn a dcera. Pokud bychom se soustředili na rozdělení pohlaví, výzkumu se účastnili 3 ženy a 2 muži. Nejstarší generace vyrůstala v období počátku vlády komunistické strany, střední generace také zažila dětství za socialismu, ale velice brzy nato přišla sametová revoluce. Nejmladší generace je právě nyní v pubertálním věku.

Jelikož chceme zachovat v rámci domluvy co největší možnou anonymitu, jen ve zkratce uvedeme některé osobní charakteristiky. Manželé se narodili v 70. letech. Jejich rodiče na počátku let padesátých. Nejmladší generace přišla na svět v letech 2005-2007.

Manželé se potkali na církevní akci, několik let spolu udržovali vztah a na počátku nového tisíciletí se vzali. Žena pracuje v církvi, tedy její práce je zároveň i službou. Její muž pracuje ve stavební firmě. Celá rodina žije v malé vesnici v Moravskoslezském kraji.

7.7. Reflexe výzkumníka

Metoda interpretativní fenomenologické analýzy umožňuje nejen sebereflexi účastníků výzkumu, ale také zde hraje důležitou roli perspektiva samotného výzkumníka, jenž analýzu provádí. To, jak ke konkrétnímu tématu přistupuje, se ve finále otiskne do samotného výsledku. Nicméně v takovém procesu se mohou často objevit i předsudky, na které je třeba si neustále dávat pozor (Koutná Kostínková, Čermák, 2013).

Jak jsme zmínili již v úvodu práce, náboženské téma, se kterým pracujeme, nám bylo od začátku blízké. Vycházíme z několikaleté zkušenosti setkávání se s lidmi odlišné víry, navštěvování různých akcí, jež by se daly

označit za evangelizační. V průběhu času tak vyvstávaly otázky ohledně víry lidí; jak se taková víra buduje a jakým způsobem musí rodiče své děti vychovávat, aby se jejich náboženství reprodukovalo i v budoucích generacích.

Dále zde existovala žitá zkušenost z katolické církve, tudíž zde vyplynul zájem o bližší poznání procesu evangelizace v církvi protestantské.

Bylo zde ale naprosto klíčové, abychom k celému procesu přistupovali s empatií, respektem a bez předsudků, abychom nehodnotili a nesnažili se určit lepší přístup nebo způsob. Výzkumný proces přispěl i k vlastní sebereflexi víry.

7.8. Proces analýzy

Poté, co jsme provedli rozhovory s jednotlivými členy rodiny, vytvořili jsme několik souborů s otázkami a odpověďmi a ty jsme následně vytiskli. Pročítali jsme odpovědi několikrát za sebou, snažili jsme se zvýrazňovat klíčová slova a témata. Nejdříve jsme se věnovali jednomu respondentovi, teprve po zpracování jeho odpovědí jsme se přesunuli k dalšímu a v analýze jsme pokračovali.

V průběhu času jsme si k jednotlivým odpovědím psali poznámky, a právě díky těmto poznámkám vyvstávaly další doplňující otázky, kvůli kterým jsme se následně rozhodli kontaktovat rodinu ještě jednou a poprosit je o odpovědi na další sadu otázek.

Klíčovým bodem naší analýzy bylo hledání společných témat, tedy objevit shodu mezi tvrzeními jednotlivých respondentů, jelikož jsme se ve výzkumné otázce soustředili i na to, zda se úspěšné výchovné postupy opakují.

8. Výsledky

Otázky, které jsme participantům pokládali, by se daly rozdělit do několika oblastí. Je zde oblast, v níž se konkrétně věnujeme způsobům a systému předávání víry, dále se ptáme na náboženské rituály, důležitost a roli církve, či období pochybností.

8.1. První setkání s Bohem a klíčové osoby

Na začátku pokládáme dost možná náročnou otázku, a sice se ptáme: **Když se řekne víra v Boha, co vás napadne jako první?**

Respondenti často popisují něco vyššího, mocného, velkého, dále to znamená žít podle *Bible* a jedna odpověď se přímo zabývala problematikou náboženství, jelikož respondent odpověděl: *„Jako první mě napadne ‚víra v jakého Boha?‘. Je třeba mít víru v pravého Boha – Ježíše Krista.“*

Děti si při termínu víra v Boha představí evangelium a také to, že nikdy nejsou samy a vždy je někdo s nimi. Víra v Boha také znamená šíření křesťanství mezi ostatní lidi, modlitby a setkávání v církvi.

Na otázku **Dokážete si vzpomenout na dobu, kdy jste se s náboženskou vírou poprvé setkali?** všech pět členů rodiny odpovídá stejně. Všichni se s křesťanstvím setkali v raném dětství, v rodině, v církvi a poté i na základní škole. Děti se domnívají, že je rodiče vedli k víře v Boha již od batolecího věku.

Vzhledem k povaze předcházející otázky jsme se zeptali, zda by **dokázali určit jednu konkrétní osobu, kterou vnímali jako klíčovou** při své výchově k náboženství. Zatímco obě děti uvádějí oba rodiče, představitelka nejstarší generace uvádí babičku a maminku, v generaci střední uvádí manžel také maminku a jeho žena uvádí prarodiče a v pozdějším věku, okolo šestnácti let i svého budoucího manžela.

Jelikož ve výzkumu provádíme interpretativní fenomenologickou analýzu, položili jsme otázku, v níž zkoumáme názor respondentů na to, **zda je důležité, aby byla víra vštěpována malým dětem již od jejich útlého věku, a pokud si myslí, že ano, zda by mohli toto své tvrzení odůvodnit.**

Všichni dotazovaní se shodli, že je důležité, aby děti byly vychovávány ve víře od malička. Nejstarší generace své tvrzení argumentuje evangeliem sv. Matouše, který v *Bibli* cituje Ježíše Krista, který říká: „*Nechte děti a nebraňte jim přicházet ke mně – vždyť právě takovým patří nebeské království!*“ (Mt 19,14) Generace dětí uvádí, že je to důležité, aby se již malé děti naučily základům křesťanského života a braly chování podle *Bible* jako zvyk, který pro ně bude v pozdějším životě přirozený. Generace rodičů taktéž vychází z toho, co říká *Bible* a dále dodávají, že pro malé děti je typické kladení velkého množství otázek, jelikož nad věcmi přemýšlejí. To je příležitost, jak jim lze vysvětlovat i křesťanské zásady, což se poté pozitivně odráží v jejich životě.

Jelikož si uvědomujeme, že děti se v období sekundární socializace setkávají s prvními nesouhlasnými projevy, zeptali jsme se: **Vzpomínáte si na svou první konfrontaci v kolektivu, kde se nenacházeli lidé stejného vyznání? Jaké to pro vás bylo?**

Nejstarší generace se k otázce vyjadřuje takto: „*Kolektiv tvoří různí lidé různých názorů. Svou víru v Pána Boha vyznáme, ale nemůžeme vnucovat. Můžeme akorát doporučit křesťanskou literaturu.*“

Jeden ze zástupců střední generace uvádí spolužáky ve škole, se kterými přišel do konfrontace ohledně své víry. Své pocity hodnotí jako nepříjemné, jelikož se mu děti občas vysmívaly kvůli jeho vyznání. Nejmladší generace si ani v jednom případě nevzpomínala na moment, kdy by k něčemu podobnému došlo. To ale může znamenat, že jsou i ve škole obklopeni především dětmi z věřících rodin. Podobný náročný moment může v jejich životě nastat například ve chvíli, kdy odejdou na střední školu.

8.2. Systémy předávání víry a jejich úspěšnost

V další sérii otázek se zabýváme konkrétními metodami, které byly využity při křesťanské výchově a díky jejich úspěšnosti došlo k jejich zopakování při výchově dalších generací. Nejdříve se participantů ptáme: **Jak byste popsal/a systém výchovy k náboženství, který byl uplatňován ve vaší rodině?**

Nejstarší generace zmiňuje pravidelnou docházku na nedělní besídku v jejich křesťanském sboru a také hodiny náboženství na základní škole. Generace rodičů taktéž zmiňuje především účast na nedělních besídkách pro děti, pravidelné návštěvy kostela anebo zapojování se do služeb v kostele. Docházení do kostela a na nedělní besídku se objevuje i u nejmladší generace, kromě toho ale zmiňují i každodenní večerní modlitby a čtení *Bible*.

Poté pokládáme otázku: **Co vám nejvíce pomáhalo/pomáhá při budování vaší víry?**

V nejstarší generaci šlo o vzor víry v rodině, společenství mladých lidí v církvi, četba *Bible* či svědectví věřících lidí o životě s Ježíšem Kristem. Ve střední generaci se také objevuje společenství v církvi a také konkrétní chování věřících lidí kolem. Pro tuto osobu bylo klíčové nalézání vzorů, jejichž chování považovala za správné, což obohatilo její samotný vývoj vztahu k Bohu. Nejmladší dítě uvádí nedělní školku a jeho sourozenec uvádí: *„Nejvíce mi pomáhaly životní události, které se v té době zrovna děly. Troufl bych si říct, že to byly až zázraky. Druhou věcí, která mi pomáhala, je samozřejmě rodina.“*

Abychom získali detailní pojetí socializačního procesu, ptali jsme se dál, a sice jsme se zajímali, **co je na procesu předávání víry nejdůležitější.**

Někteří respondenti se shodli, že na celém procesu je nejdůležitější, aby byl vykládán co nejvíce srozumitelně. Tedy výklad by neměl být příliš komplikovaný a náročný a my bychom měli být připraveni zodpovědět všechny otázky, které vyvstanou. Zajímavá odpověď se objevila ve výpovědi střední generace, a sice: *„Ten, kdo evangelizuje, musí mít víru – úkolem toho, kdo*

evangelizuje je zasévat a jen Duch svatý dává dar víry.“ Tuto odpověď vnímáme jako velice důležitou, jelikož je v ní jasně předkládán názor, že ačkoliv je náboženská výchova evangelizujících osob velice důležitá, to, zda se člověk opravdu stane věřícím, nezáleží na výchově rodičů ani jeho vlastní vůli.

Jelikož nás zajímají postupy, které se dědily z generace na generaci, vyvstává zde otázka: **Existují nějaké postupy, které byly využity při vaší náboženské výchově a vy sami byste je označili za vhodné a fungující, a to tak, že jste/byste stejnou metodu/postup aplikovali i při výchově vašich dětí?**

Nejstarší generace zmiňuje příklad věřící rodiny, dítě, které je obklopené láskou, čtení z *Bible pro děti*, nedělní besídku ve sboru, zpěv a hry. Generace rodičů se shoduje, že aplikují to stejné, co zažívali při své vlastní výchově, tedy účast na nedělní besídce, různé akce pro děti, tábory a setkání. To vše je doprovázeno neustálými hovory o Pánu Bohu s dětmi, po nichž následují modlitby. Neděle je určena pro setkávání se členy církve a rodiče také vedou děti k tomu, aby pomáhali ve sboru.

Také nás samozřejmě zajímaly názory dětí, které uvedly, že by své děti jednou vedly ke čtení *Bible* a každodennímu večernímu modlení, a také by se každou neděli účastnili nedělní besídky či později návštěvy kostela. Proběhla zde tedy jakási reflexe, kdy dětem přišly výchovné postupy jejich rodičů jako vhodné a účinné, a proto by je rády reprodukovaly i nadále.

8.3. Církev a náboženské rituály

V teoretické části práce jsme vymezili nejen náboženství a křesťanství, ale také konkrétní církve. Účastníci našeho výzkumu jsou protestanti, kteří se aktivně účastní sborového života. Z dřívějších odpovědí bylo zřejmé, že církev jako taková hraje důležitou roli v procesu křesťanské socializace. Proto nás zajímalo, jak se k církvi staví, zda si myslí, že je křesťanská víra možná i bez

církevního života a také se blíže ptáme na náboženský rituál, přičemž se dotýkáme i důležitosti křtu.

Nejdříve se členů rodiny ptáme, **co pro ně představuje církev a co to pro jejich život znamená.**

Nejstarší generaci se církev jeví jako společenství věřících lidí, jehož úkolem je nejen podle Božího slova žít, ale také ho zvěstovat druhým lidem, tedy evangelizovat. Ve střední generaci je církev také vnímána především jako společenství, ale objevují se i pojmy jako druhá rodina, přátelé, na které se mohou spolehnout. Děti vidí církev jako skupinu dobrých lidí, tedy předpokládáme, že těch, kteří se chovají správně, podle *Bible*, a zároveň věří v to stejné. Jedno z dětí dokonce církev vnímá jako místo, kde se setkává s Bohem a kde se o něm může dozvědět něco nového.

Dále nás zajímá, **zda si naši dotazovaní dokážou představit náboženskou víru, která je nezávislá na církvi, tedy že se věřící neúčastní církevního života.** Zástupkyně nejstarší generace věří, že mohou existovat lidé, kteří nejsou členy církve, ale mají vztah s Bohem, nicméně *Bible* podle jejího názoru křesťany nabádá k tomu, aby se shlukovali ve společenstvích věřících lidí, jelikož pouze tak dochází k upevňování jejich víry.

Ve střední generaci se manželé shodli, že je podobná situace sice možná, ale sami by něco podobného nechtěli praktikovat, jelikož taková víra je neúplná a často jsou do ní vnášeny prvky, jenž si vytvářejí lidé sami, což může znamenat, že je konkrétně přizpůsobují svým požadavkům a tomu, jak chápou víru oni sami. V nejmladší generaci také převládá názor, že lze žít ve víře i bez členství v církevní organizaci, a to například v krizových situacích, kdy jsou lidé pronásledováni za to, že věří v Boha. Jejich víra však přetrvává i nadále.

A protože se v teoretické části zabýváme významem křtu, což může být jeden z klíčových rituálů, tážeme se účastníků výzkumu, **zda praktikují**

nějaký náboženský rituál a v další otázce se ptáme konkrétně na to, **zda se nechali pokřtít a pokud ano, jaký to pro ně mělo osobní význam.**

Respondenti se shodují, že jako náboženský rituál vnímají například čtení Božího slova, účast na bohoslužbách, zmiňují také Večeři Páně a zpověď na odpuštění hříchů. Děti měly částečně problém otázku zodpovědět, což jsme i předpokládali a opět se nám tak připomněly limity výzkumu, kdy jsme nemohli některé pojmy dovysvětlit, což by se při rozhovoru tváří v tvář jistě stalo. Jedno z dětí kromě účasti na bohoslužbách uvedlo, že jako náboženský rituál vnímá neděli, kdy nikdo z rodiny nepracuje, protože Bůh v neděli taky nepracoval a odpočíval. Dívka odpověděla, že právě tím, že se snaží žít jako Bůh, ve kterého věří, se mu přibližuje.

Protože je naše výzkumná rodina protestantského vyznání, zajímá nás, jak se staví ke křtu, jelikož si jsme si již v teoretické části práce uvedli, že v protestantské církvi dochází ke křtům v pozdějším věku dítěte.

Všichni respondenti však odpověděli, že byli pokřtěni ještě jako batolata. U střední generace došlo přibližně ve třinácti letech k dalšímu křtu, čemuž se v jejich církvi říká konfirmace. Rodiče se shodují, že první křest jim umožnil stát se od raného věku oficiálními členy církve, ale skutečný význam spatřovali až při jejich potvrzujícím křtu, kdy se rozhodli následovat Boha sami za sebe. Generace dětí sice konfirmaci v odpovědích zmiňuje, ale spíše v obecném znění, tudíž usuzujeme, že ani jedno z dětí aktem konfirmace ještě neprošlo.

8.4. Období pochybností

Ani silně věřícím křesťanům, kteří jsou vychováni ve věřících rodinách se nemusí vyhnout fáze pochybování a znovunalézání víry. Proto rodině klademe dotaz, **zda si někdy v životě prošli obdobím, kdy o své víře pochybovali.**

Od nejstarší generace jsme se dozvěděli, že období pochybností se nekonalo, ale za to došlo k situacím, kdy byla křesťanská nauka brána méně zodpovědně. Jeden z rodičů odpověděl, že období pochybností zažil, ale blíže se k němu nevyjadřoval. Druhý vyloučil období pochybností, ale popsal situaci, kdy se v životě zamýšlel nad existencí Boha a hledal hmatatelné důkazy, o které by svou víru mohl opřít. Děti si fází pochybností prošly také, přičemž dvanáctiletá dívka dle svých slov doufá, že už je to za ní a podobná situace se nebude opakovat. Její starší bratr si podobným momentem prošel někdy v minulosti a popsal to jako situaci, kdy si nebyl některými momenty zapsanými v Bibli jistý, ale jakmile mu tyto události byly vysvětleny, další pochybnosti už se v jeho životě neobjevily.

V této pasáži jsme také nastínili hypotetickou otázku, kde jsme od účastníků chtěli vědět, **jak by dle jejich názoru rodina nesla odklon od víry, ve které byli vychovávaní.**

Pro nejstarší generaci by tato hypotetická situace určitě byla předmětem diskuse. Otec, jakožto zástupce střední generace si nemyslí, že by jeho rodina podobnou situaci těžce nesla a jeho žena na tuto otázku přímo neodpovídá, za to ale zdůrazňuje, že je její rodina vděčná za to, jak jejich dcera žije a že i nadále vyznává křesťanskou víru, ve které byla vychována a obě děti se shodly, že by pro jejich rodiče byla podobná situace velice náročná.

Poznatky získané z této otázky si částečně můžeme spojit s otázkou ohledně evangelizace a jejích nejdůležitějších bodů. V této pasáži rodiče sdíleli svůj postoj ohledně jejich role jako těch, kteří sice své potomky vychovávají ve víře, avšak víru vnímají jako dar Boží, který se nemusí nikdy objevit.

8.5. Křesťanské hodnoty a politická situace

V poslední fázi výzkumu se účastníků ptáme, **zda si myslí, že jejich postoje k víře byl ovlivněn politickou situací, ve které se naše země nacházela v období jejich dětství a dospívání.**

Tuto otázku jsme vnímali jako velmi důležitou a doufali jsme, že se zde dozvíme zajímavé informace především o výchově dětí v době socialistické. Nicméně nám všichni respondenti odpověděli, že politická situace na jejich náboženskou socializaci neměla vliv.

Jelikož známe prostředí, ze kterého rodina pochází, dokážeme toto tvrzení chápat, jelikož zkoumáme rodinu z malé vesnice v Moravskoslezském kraji a můžeme předpokládat, že církevní život se zde i za totality odehrával v nezměněné podobě. Zároveň bychom mohli polemizovat nad tím, zda se i v této otázce neodráží jeden z poznatků, kterému jsme se věnovali již v teoretické části práce, kde jsme se pozastavili nad tím, jakou roli hrála komunisty odmítaná katolická církev, které byly dány za příklad právě církve protestantské.

První fázi výzkumu uzavíráme otázkou na téma křesťanských hodnot, tedy chceme zjistit, **které křesťanské hodnoty, jež byly těmto lidem v průběhu času předávány, vnímají jako ty nejpodstatnější.**

V odpovědi z nejstarší generace se objevuje zachování víry jako takové, čestné jednání, úcta k ostatním lidem a denní připomínání z evangelia sv. Jana, kde se píše: „*Kdo věří v Syna Božího, má život věčný.*“ (Jan 3,36)

Střední generace shodně prohlašuje, že nejdůležitějšími křesťanskými hodnotami, jež jim byly předány, jsou víra, naděje a láska a také schopnost milovat bližního jako sebe sama. Mladší dítě, dcera, uvádí, že nejdůležitější je podle ní žít podle Boží vůle. Syn považuje za nejdůležitější modlení se k Bohu, čtení Božího slova, ale hlavně víru samotnou.

8.6. Druhá sada otázek

Jelikož jsme nemohli provádět náš výzkum metodou polostrukturovaného rozhovoru, získané informace měly jiný charakter. Nicméně, při provádění analýzy těchto poznatků vyvstávaly další doplňující otázky, které jsme chtěli dotazovaným položit. Proto jsme kontaktovali rodinu ještě jednou s prosbou o odpovědi na druhou sadu otázek. V této fázi výzkumu otázky více směřují na ty, kteří náboženskou socializaci v rodině provádějí, a proto jsme se již nedotazovali nejmladší generace. Zástupce nejstarší generace už neměl prostor k tomu, aby v časovém intervalu reagoval, a tak jsme pracovali s odpověďmi rodičů, kteří odpovídali každý sám za sebe. Na druhou stranu jsme otázky vytvořili tak, aby i tato generace samotná dokázala reflektovat některé poznatky z minulosti generace prarodičů.

Tuto sadu otázek rozdělujeme do dvou podkapitol, a to na otázky, které se stále primárně týkají náboženské socializace v rodině a prostředí, ve kterém probíhala. V druhé sadě otázek jsme se rozhodli alespoň částečně reflektovat nastalou mimořádnou situaci, doptáváme se na názor ohledně stavu církví u nás, dotýkáme se moderních technologií i koronaviru.

8.7. Kdo je zodpovědný za úspěšnou náboženskou socializaci

V předchozí části výzkumu jsme se dozvěděli, že sami dotazovaní vnímají předávání víry jako něco, co není zcela v jejich moci. Ačkoliv oni mohou své potomky k náboženství vést, víra zůstává darem od Boha, který nemusí nikdy přijít. Proto se ptáme, **zda si, podle jejich názoru, Bůh vybírá člověka, anebo si člověk vybírá náboženství.**

Manželé mají na tuto problematiku rozličný názor. Zatímco manželka uvádí, že opravdu věří, že prvotní roli hraje rodina, anebo jiný člověk, který evangelizuje, a Bůh spíše povolává své následovníky do služby, její muž se domnívá, že si jednoduše Bůh vybírá člověka a dává mu dar víry.

Pokud je tedy víra něčím, co je není stoprocentně ovlivnitelné působením vlivů rodičů, nabízí se zde otázka, zda rodiče zažívají obavy ohledně budoucnosti víry svých potomků. **Ptáme se jich, zda je někdy přepadne strach o jejich děti, které by svou víru v průběhu života mohly ztratit.**

Otec přiznává, že obavy jsou na místě, ale zároveň vnímá jako důležité modlitby za své děti a přenechání této věci Boží vůli. Matka přiznává, že má obavy také, a to zejména pokud by nastala situace, kdy si její dítě najde nevěřícího partnera.

Jelikož jsme nevěděli, zda respondenti problematiku vztahu věřícího a nevěřícího zmíní, sami jsme v průběhu výzkumu sestavili otázku, **zda si rodiče dokážou představit, že by jejich děti žily s partnerem jiného vyznání či naprosto bez vyznání.** Manžel tuto situaci nijak nereflektuje, opět zdůrazňuje důležitost modlitby a důvěřuje v těchto věcech Bohu. Jeho žena si podobnou situaci raději nechce představovat, ale samozřejmě chápe, že k tomu může dojít. Pokud by se jednalo o věřícího z jiné církve, byla by ochotná to tolerovat, samozřejmě ve spojitosti s tím, o jakou církev by šlo. Mnohem větší obavy by měla v situaci, kdy by se jednalo o partnera naprosto bez vyznání. Avšak v takovém momentu by mohlo dojít evangelizaci nevěřícího partnera, s čímž má naše respondentka osobní zkušenost ze svého blízkého okolí. Nakonec ale zdůrazňuje, že se snaží dětem vštěpovat, aby si vybíraly partnera výhradně v křesťanském prostředí.

V další otázce se věnujeme potížím v náboženské socializaci a ptáme se, **zda rodiče vnímali předávání víry jako náročný proces.** Matka tento proces nevnímala, jako cosi složitého, otec se opět vrátil k problému předávání víry, která jednoduše předat nelze, nicméně učení o Bohu nevnímal jako cosi náročného. Poté nás zajímalo, **zda při procesu náboženské socializace udělali něco, čeho později litovali anebo by to nyní provedli jinak.**

Manželce se žádné momenty, kdy by něco zásadního ve své výchově změnila, nevybavují, za to ale dodává, že se snaží své děti vychovávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, a pokud by to bylo možné, věnovala by jim ještě více času. Její muž přiznává, že když se člověk ohlédne na situaci zpětně, vyvstávají některé otázky a jeho tak napadne, že mohl něco udělat jinak a lépe. Nicméně i přes to si stojí za tím, že jako rodiče vedli své děti nejlépe, jak mohli.

Již v první sadě otázek jsme se ptali, zda si dotazovaní myslí, že by jejich rodinní příslušníci nesli těžce jejich odklon od víry, v níž byli vychovávaní. A tak nás zajímalo, **jakými způsoby lze vztah k víře či Bohu ztratit**. Žena si myslí, že takovéto situace skutečně jsou možné, a že člověka k takovému rozhodnutí může dovést způsob života nebo životní styl, který je zejména o blahobytu. Jelikož, pokud má člověk opravdu vše, může se od Boha vzdálit, nebude ho potřebovat, tudíž ho ani nebude hledat. Jako další důvod opět uvádí soužití s nevěřícím partnerem, a poté také zklamání z věřících lidí, které má člověk kolem sebe, či zklamání ze samotného fungování církve. Její manžel taktéž vnímá, že se člověk může dostat na scestí, kdy se začne Bohu vzdalovat, a domnívá se, že klíčovou roli v těchto rozhodnutích hrají lidé z okolí, například přátelé, kteří se vydali jinou cestou.

Jelikož jsme dopředu nemohli počítat s tak rozsáhlou odpovědí, **ptali jsme se v další otázce na konkrétní případ někoho z rodiny, kdo se v průběhu života rozhodl od života ve víře odklonit, a jaké měl k tomuto rozhodnutí důvody**. Žena uvádí, že ne všichni členové její rodiny jsou věřící, za to se někteří k církvi přidali díky věřícímu partnerovi anebo díky nim, věřícímu páru, který je mohl nějakým způsobem evangelizovat, učit o Bohu. Manžel uvádí, že v jeho rodině se to stalo, tedy že někteří členové rodiny odešli z církve a vydali se na jakousi „širokou cestu“.

Ačkoliv jsme se již dříve ptali na obavy o budoucnost víry potomků, v další otázce se **ptáme, zda rodiče zaznamenali nějaké změny u svých dětí**

ve vztahu k Bohu a zda vnímají jejich pubertální věk jako rizikové období, kdy bývá víra zpochybňována.

Manželka nevnímá žádné konkrétní změny, ale vzpomíná na to, že její syn se na různé informace ohledně Boha doptával od malička, ale vždycky se dostali k odpovědi, která byla dostačující. Manžel si také nevšiml žádné podstatné změny v chování svých dětí a nadále pokračuje v modlitbách za jejich víru.

Pokud se soustředíme na vlivy ostatních, kteří mohou hlavně v rámci sekundární socializace ovlivňovat postoje dospívajících, objeví se zde otázka, zda lze nějakým způsobem zasahovat do života potomků a mít vliv i na to, s jakými lidmi se přátelí. Proto se ptáme, **zda jsou rodiče toho názoru, aby se jejich děti setkávaly a přátelily význačně s dětmi stejného vyznání nebo nejlépe ze stejné církve.** Rodiče se oba shodují na tom, že je důležité, aby se jejich děti obklopovaly zejména dětmi stejného vyznání, ačkoliv matka uvádí, že podle ní je naprosto v pořádku, aby se její děti přátelily ve škole i jinde s těmi, kteří jsou bez vyznání. Zároveň ale dodává, že lpí na tom, aby se její děti účastnily společenských akcí v jejich církvi, kde potkávají děti se stejným rodinným zázemím. Otec uznává, že podobná přátelství jsou velmi důležitá a dobrá pro rozvoj dětí, na druhou stranu ale věří, že v jiných případech rozhodně nehodlá děti izolovat od ostatních.

Budování vztahu k náboženství u dětí je náročným procesem, a tak se může zdát, že kromě *Bible* je zapotřebí i jiné literatury či rad autorit, které mohou působit v církvi a pomáhat rodičům při výchově jejich potomků. Dotazovaným tedy pokládáme otázku, **zda existovala odborná literatura, na kterou se obraceli a zda mají ve své církvi autority, ke kterým vzhlízejí a pokud to situace vyžaduje, obrací se s prosbou o radu přímo na ně.**

Co se týče literatury, oba manželé se shodují, že nic takového nevyužívali, na druhou stranu se ale často účastnili různých seminářů a konferencí, které jim přibližovaly různá témata týkající se výchovy dětí, což

mohli následně využít v momentě, kdy se sami stali rodiči. Co se týče autority, ke které manželé vzhlížejí, žena uvádí svého nadřízeného, který je také biskupem, a dále také svou tchyni. Manžel se s výpovědí své ženy shoduje, jelikož i on vnímá svou matku jako autoritu, a kromě ní jsou to ještě jeho přátelé z křesťanského sboru, kam docházejí.

V polostrukturovaném rozhovoru bychom vyzvali dotazované, aby zkusili popsat svůj obyčejný všední den, a to tak, aby z něj bylo patrné, jakou roli v něm sehrává právě víra v Boha. Z obšírných odpovědí by se jistě dalo vyčíst spoustu zajímavých informací. Nakonec jsme se ale rozhodli otázku zakomponovat do druhé sady otázek, kde po rodičích žádáme, aby alespoň ve zkratce **popsali momenty, které jsou v průběhu dne věnovány posilování jejich víry**. V odpovědi na tuto otázku se samozřejmě manželé téměř shodují. Žena uvádí, že ráno začínají četbou jednoho verše, nad kterým se v průběhu dne mohou zamýšlet. K tomu si také občas poslechnou slova pastorů z církve a modlí se. To stejné opakují večer před spaním. Jelikož respondentka sama pracuje v církvi, její práce je taktéž úzce spjata s její vírou, a kromě práce jí vnímá jednoduše jako službu v církvi. Její muž uvádí stejnou odpověď, a kromě ní dodává modlitby v průběhu dne i v práci, například před jídlem, nebo v jiných specifických situacích. Samozřejmě co se týče ranních i večerních rituálů, praktikují je společně se svými dětmi.

V první sadě otázek jsme se ptali na politickou situaci, jež ovlivňovala stav církvi u nás v průběhu 20. století. Tehdy jsme ani od jednoho respondenta nedostali odpověď, která by potvrzovala pasáže v teoretické části. V druhé sadě otázek se snažíme teoreticky přiblížit, jaký význam měla tehdejší otázka a také uvádíme, že by nás zajímalo, **zda někdy v minulosti nastala situace, kdy by respondentům jejich víra nějakým způsobem komplikovala život, anebo ji přímo museli skrývat**. Matka si žádnou takovou situaci nevybavuje, a to ani u svých rodičů. Otec na druhou stranu uvádí, že se on sám domnívá,

že se tehdejší politická situace, tedy doba socialismu, podepsala na studiu i kariérním postupu jeho rodičů.

Ohledně náboženské socializace pokládáme ještě jednu otázku, a sice **jakou radu by dali rodiče svým potomkům ohledně zachování jejich víry.** Manželka uvedla: „*Věř Pánu Bohu. On tě nikdy nezklame a je Bohem zázraků.*“ Její muž vzkazuje: „*Věř v Pána Ježíše a budeš spasen ty i tvůj dům.*“ (Sk 16,31)

8.8. Křesťanská víra a dnešní doba

Jak jsme již avizovali výše, v druhé sadě otázek, které byly vytvořené specificky pro rodiče, jsme se rozhodli dotknout se i problémů dnešní doby. Ptali jsme se tedy na moderní technologie či probíhající pandemii covidu-19.

Na samotném počátku se ptáme, **jak manželé vnímají současný stav církvi u nás.** Manželka popisuje smíšené emoce, její muž vnímá, že církev prožívá ne příliš lehké období, a to i ve spojení s probíhající pandemií.

Ve spojitosti s momentálními omezeními, jež se týkají i církevního života, se ptáme na to, **jakým způsobem se jejich církev postavila k náročné situaci, a jak tuto problematiku vnímají oni sami.** Oba manželé se shodli, že se jejich církev chopila situace dobře, v rámci možností. Církev jim poskytuje online bohoslužby, nicméně jim schází vzájemný kontakt se společenstvím sboru.

Zde se nabízí i retrospektivní otázka, kde snažíme zjistit, **jak manželé a vůbec jejich nukleární rodina vnímá poslední rok pandemie covidu-19, a zda jim právě jejich víra pomohla v náročných situacích.**

Manželka odpověděla, že na posledním roce neshledává téměř nic pozitivního a sama tyto události hodnotí jako nejhorší rok v životě. I přes to ale dodává, že to byla a je právě víra, která jí pomáhá v nejtěžších momentech.

Její muž vidí určité pozitivum na online přenosech bohoslužeb, které se skrze virtuální prostor mohou dostat do širšího povědomí lidí, kteří si tím

pádem mohou najít cestu k Bohu i bez toho, aniž by osobně navštívili nějakou církev. Dále, stejně jako jeho žena, tvrdí, že je důležité mít jakýsi pevný bod, kterým je pro ně právě Bůh, a díky tomuto pevnému bodu lze překonat náročnější okamžiky v životě, tedy konkrétně i momentální pandemickou situaci.

Abychom se ještě vrátili k výchově jejich potomků, v závěru pokládáme otázku ohledně nebezpečí, které mohou zprostředkovávat moderní technologie. Zajímá nás, **jakým způsobem oni jako rodiče vnímají tuto digitální dobu, a zda se například snaží své děti vést k tomu, aby svůj čas trávili jinak než na sociálních sítích.**

Žena odpovídá, že má velké obavy o své děti ve spojitosti s jejich aktivitou na internetu. Věří, že sociální sítě dokážou vyvinout obrovský tlak na mladé lidi, kteří tomu tak snáze podlehnou. Její muž dodává, že v takových případech je nutná obezřetnost, a co se aktivit jejich dětí týče, snaží se neustále o těchto tématech mluvit a vysvětlovat, co je potřeba.

8.9. Dotazník spokojenosti

Po domluvě s vedoucím této práce jsme se rozhodli vytvořit krátký dotazník, v němž měli účastníci výzkumu reflektovat své dojmy. Tento dotazník měl mít funkci jakési zpětné vazby, díky které jsme mohli zkoumat, jak byli dotazovaní spokojeni se zvolenou metodou výzkumu a také jsme se jich ptali, zda se u nich v průběhu výzkumu objevil moment, kdy uvažovali o svém dalším pokračování. Tuto otázku pokládáme zejména z toho důvodu, že s touto situací máme osobní zkušenost.

Dotazník obsahoval 8 uzavřených otázek, přičemž odpovědi byly vytvořeny podle Likertovy škály. To znamená, že existovalo pět stupňů odpovědí včetně neutrální odpovědi „nevím“. Devátá otázka zůstala otevřená a nabádala respondenty k tomu, aby zanechali vzkaz či poznámku, pakliže je k hodnocení výzkumu napadlo ještě něco dalšího, co by chtěli zmínit. Dotazník vyplnilo všech pět členů rodiny, kteří se výzkumu zúčastnili.

Ze získaných dat je patrné, že všichni členové byli spokojeni se zvolenou metodou výzkumu. Hned v druhé otázce se také ptáme, zda by se raději účastnili výzkumu, který by probíhal metodou rozhovoru. Pouze dva členové rodiny uvedli, že by jim tato metoda vyhovovala. V obou případech takto odpověděly ženy.

Ani v jednom případě dotazovaní nehodnotili žádnou otázku jako nepříjemnou a u nikoho nenastal okamžik, kdy by snad chtěli svou účast na výzkumu ukončit. Dále se ptáme, zda se respondenti domnívají, že by jejich poznatky uveřejněné v této bakalářské práci mohly někomu jinému pomoci. Ve dvou případech se objevila odpověď „nevím“, v ostatních třech byl vyjádřen jednoznačný souhlas.

Čtyři respondenti z pěti vnímali svou účast na výzkumu jako přínos sami pro sebe, pouze v jednom případě se objevila odpověď „spíše ne“. A protože nás zajímalo, jaký důvod by mohlo mít odstoupení z výzkumu naší

původní rodiny, ptáme se, zda je víra pro naše respondenty jakýmsi intimním tématem, o kterém neradi hovoří s cizími lidmi. Ani v jednom případě se neobjevil souhlas s tímto tvrzením.

Na konci dotazníku pokládáme otázku, zda by respondenti udělali ve výzkumu něco jinak anebo byli spokojení s tím, jak byl sestaven. Ve všech případech byla vyjádřena spokojenost. Otevřenou otázku vyplnil pouze jeden člen rodiny, který zde uvedl, že otázky byly dobře vytvořené a že odpovídání na otázky vnímal jako skvělou příležitost k ujasnění si svého postoje k církvi.

Diskuse

Provedli jsme výzkum náboženské socializace v křesťanské, přesněji řečeno protestantské rodině. V průběhu naše zkoumání došlo ke změně výzkumného designu i k dalším jiným komplikacím. I přesto jsme ale nakonec získali informace, které jsou dostačující a splňují cíl této bakalářské práce, tedy ze získaných dat lze popsat, jak probíhá výchova k náboženství konkrétně v této jedné rodině, která se stala ústředním případem této studie.

Všichni členové rodiny, které jsme zpovídali, se s křesťanskou vírou setkali v raném dětství, velmi často ve věku, kdy ještě sami nemohli zcela pochopit, o co se jedná. Jejich cesta započala křtem, kdy se rodiče rozhodli za své děti, že oficiálně patří do církve. Tento první křest následně mohli v pozdějším věku stvrdit konfirmací, tedy druhým křtem, který podstupovali ze své vlastní svobodné vůle a považovali tento moment za veřejné odevzdání svého života Bohu. V případě nejmladší generace ke konfirmaci ještě nedošlo.

Klíčovými osobami v procesu náboženské socializace byli povětšinou rodiče, někdy dokonce prarodiče. Ve třech případech z pěti se dokonce objevila žena, jako klíčová osoba, tedy maminka či babička. Podobné výsledky přinesly i výzkumy reprodukce náboženství Antonína Palečka a Romana Vida (2014), kteří zkoumali inter a intragenerační přenos náboženské víry v rodině, přičemž vycházeli z dat ISSP, jejichž sběr proběhl v roce 2008.

Dále se všichni rodinní příslušníci shodli na tom, že je důležité, aby víra byla vštěpována malým dětem již od útlého dětství. Je to podle nich nejvhodnější doba vzhledem k tomu, že malé děti jsou zvědavé a mají velké množství otázek, jež dávají prostor právě rodičům i jiným členům rodiny na to, aby se věnovali diskusím o Bohu, a tak prohlubovali vztah k víře u svých potomků. Tato výchova se nejčastěji uskutečňuje skrze různá setkání v církvi, kterým křesťané říkají nedělní besídky. Jedná se o setkání, které je určené výhradně pro děti členů církve. Kromě toho děti navštěvují hodiny

náboženství ve škole, účastní se různých akcí, táborů, chodí s rodiči do kostela a jsou vedeny ke službě v kostele. V domácím prostředí se nejčastěji věnují čtení *Bible* a modlitbám, které otevírají i uzavírají jejich den.

Každá víra je proměnlivá a je důležité, aby se na jejím budování a posilování nepřetržitě pracovalo. Naším respondentům nejvíce pomáhá žitý příklad jejich rodičů či jiných autorit, které považují za své vzory v křesťanském životě. Uplatňuje se zde tedy učení nápodobou. Kromě toho se ale objevily i odpovědi, ve kterých shledáváme i různá svědectví jako silné momenty, při kterých člen církve sdílí s křesťanským sborem svou zkušenost a cestu k Bohu, ale také zázraky, které se mu udály.

V rámci evangelizace je důležitý srozumitelný výklad a otevřenost vůči otázkám, které neustále přicházejí a mohou se týkat například pochybností ohledně Boží existence. Ve finále je ovšem i taková evangelizace pouze částí úspěchu, jelikož se respondenti shodli v tvrzení, že víra nemůže být jako taková předána. Víra je dle jejich názoru darem od Boha a tuto situaci nemohou ovlivnit svou vůlí. Mohou se však za tento dar modlit, což samozřejmě ve vztahu ke svým dětem skutečně dělají a doufají v zachování jejich víry.

Tuto pasáž vnímáme jako velmi důležitou, jelikož zpochybňuje předpoklady, které jsme do práce vkládali. Ačkoliv se věnujeme náboženské socializaci a evangelizování dětí, zjišťujeme zde, že ani v minulosti úspěšné postupy nemusí být úspěšné v každém případě. Toto poznání nám otevírá cestu k jiným úhlům pohledu. Zjišťujeme, že víra je něco hluboce intimního. Nejde zde pouze o naučené informace, které jsou předávány při výchově.

Nicméně, mezi osvědčené postupy, jak vychovávat děti k víře, patří být vzorem svým dětem, tedy modlit se s nimi a dávat jim názorný příklad toho, jak by měly žít ony samy. Dále je to setkávání s ostatními dětmi v rámci církve, a to ideálně v prostředí, které se zabývá rozvíjením víry u nejmenších. Důležité je také udělat náboženství součástí her, vést děti ke zpěvu chval,

objasnit jim, jak důležitá je v jejich církvi služba a ukázat jim, jakým způsobem se mohou oni zapojit. V rámci seberozvoje je samozřejmě důležitá opakovaná četba *Bible* a modlitby, které mohou být vedeny společně s rodiči anebo také o samotě.

V další části otázek se zabýváme důležitostí samotných církví. Církev je pro naši zkoumanou rodinu společenstvím, kde se setkávají s dalšími křesťany a sdílejí spolu svou víru. Objevily se zde i označující pojmy jako přátelé, druhá rodina či druhý domov. Zároveň dotazovaní souhlasí s tvrzením, že je možné, aby člověk prožíval svou víru i nezávisle na církvi. To ale lze zejména v krizových situacích, kdy je například někdo za svou víru perzekuován. Rodina, kterou jsme zkoumali, věří, že je důležité, aby se křesťanský život odehrával v církvi, tak je to totiž napsáno již v samotné *Bibli*, tudíž jde o následování Božího slova.

Jako náboženské rituály jsou vnímány bohoslužby samotné, objevilo se také čtení *Bible*, Večeře Páně na odpuštění hříchů či zpověď. Co se týče křtu, všichni tázaní byli pokřtěni jako batolata, nicméně v jejich církvi existuje ještě druhý křest, kterému se říká konfirmace. K tomuto křtu dochází většinou v pubertálním věku dítěte, které se samo rozhodne následovat Krista a toto své rozhodnutí veřejně sdílí s ostatními členy církve.

Pokud si představíme víru jako něco, co je třeba neustále posilovat a prohlubovat, nabízí se otázka ohledně pochybností. Respondenti ve všech případech přiznali, že i v jejich životě nastaly okamžiky, kdy brali svou víru méně zodpovědně anebo k nim přicházely pochybovačné myšlenky ohledně Boží existence. V takových případech pro ně byla důležitá diskuse, vznesení otázek a hledání odpovědí, které by je svým způsobem navrátilo zpět k Bohu. U dětí to byli právě rodiče, kteří mohli svým potomkům poskytnout odpovědi na otázky. Právě díky tomuto přístupu pochybnosti zažehnali. Samozřejmě zde ale pořád existuje obava o budoucnost víry potomků, jelikož by rodinní příslušníci nesli těžce odklon od víry svých ratolestí. I přes to však musíme

vzít v úvahu, že pochybnosti je budou provázet celý život, a i jejich víra může kolísat, ostatně jako všechno ostatní v životě. Zde bychom mohli citovat Tomáše Halíka, tedy „*co je bez chvění, není pevné.*“

V rámci teoretické části práce se zabýváme náboženstvím ve spojitosti s politickou situací v Československu, později České republice. Snažili jsme se zjistit, zda se tehdejší situace podepsala na náboženském životě našich respondentů. V první sadě otázek jsme bohužel nezískali žádné informace, v sadě druhé jeden člen rodiny přiznal, že si je téměř jist, že v životě jeho rodičů jistě mohla víra zkomplikovat přístup ke vzdělání a následnému budování kariéry, nijak konkrétně se ale dále k této věci nevyjadřuje. Zde shledáváme jasné limity výzkumu. Ve výzkumu A. Palečka a R. Vida (2014) se dozvídáme, že generace, která se narodila po roce 1973, s sebou přináší pokles návštěv bohoslužeb o 50 %. Avšak i přesto, že dvě generace zkoumané rodiny vyrůstaly v komunismu, dokázaly si víru zachovat. V této otázce jsme viděli velký potenciál, tudíž nás mrzí, že jsme nedostali žádné bližší informace o dospívání v tehdejší době.

V druhé sadě otázek pokládáme doplňující otázky těm, kteří náboženskou socializaci přímo činí, tedy rodičům. Od nejstarší generace se nám bohužel nepodařilo získat odpovědi v potřebném čase.

Zde se opět vracíme k problematice předávání víry a snažíme se důkladněji pochopit stanovisko obou manželů ohledně toho, zda se víra skutečně dá předávat ratolestem. Ptáme se, zda si člověk vybírá své náboženství anebo si spíše Bůh vybírá člověka. Manželé se v této otázce rozcházejí, jelikož žena je přesvědčená o tom, že prvotní impuls přichází z rodiny, která děti k víře vede a Bůh následně působí jako ten, kdo povolává do služby. Její muž oproti tomu věří, že si vybírá Bůh své stoupence, tedy že evangelizovat děti je sice důležité, ale samotný prožitek silné víry přichází ze strany Boha a nelze to ovlivnit jinak než neustálými modlitbami za spásu dětí.

Rodiče samozřejmě mají obavy o víru svých potomků, a to například v situacích, kdy by jejich děti začaly žít s partnery, kteří by nebyli věřící. V tomto případě jeden z rodičů zdůrazňuje, že se snaží děti vést k tomu, aby si svého budoucího manžela a manželku vybraly v církvi. Respondentka má nicméně i takovou zkušenost z blízkého okolí, kdy došlo k evangelizaci nevěřícího partnera, který se v průběhu vztahu skutečně stal věřícím. Manžel přiznává určité obavy, ale nepřestává se za podobné věci modlit.

Mezi faktory, které mohou mít vliv na odklon od víry, ve které byli lidé vychováni, patří podle našich dotazovaných například blahobyť a současná doba. Pokud má totiž člověk vše, přestane hledat Boha a ztrácí svou víru. Dalšími faktory je zklamání z ostatních věřících, zklamání z fungování církve či právě vliv druhých osob, které se také vydaly jinou cestou.

Bůh má v rodině své čestné postavení a čas s ním strávený se prolíná s různými částmi dne. Rodina hned ráno cituje verš z Bible, nad kterým se po zbytek dne snaží zamýšlet. Společně se modlí. V práci se rodiče také věnují utužování svého vztahu k Bohu, v jednom případě se jedná přímo o pracovní úvazek v církvi. Večer se opět rodina společně modlí, čte si z *Bible*, poslouchají kázání a vedou rozhovory.

Pakliže rodiče potřebují nějakou radu ohledně jejich křesťanského života, uctívají různé autority. Jedná se například o biskupa, který je zároveň nadřízeným v práci. V osobní sféře se pak jedná o tchyni, tedy maminku otce. Co se týče výchovy, rodiče nestudovali žádnou odbornou literaturu, ale účastnili se různých seminářů, na kterých se dozvídali o postupech, které posléze aplikovali při výchově vlastních dětí.

Na závěr se ptáme na momentální situaci, a to, jakým způsobem ovlivňuje život v církvi. Manželé se shodují, že jejich církve si se zákazem bohoslužeb poradila dobře, začali totiž připravovat kázání v online prostředí. To pozitivně hodnotí především manžel, který je toho názoru, že díky moderním technologiím se Boží slovo dostane do širšího povědomí a mohou

si tak Bohu najít cestu i ti lidé, kteří by za běžných okolností do církve nikdy nepřišli. I přes to však hodnotí poslední rok jako vůbec ten nejnáročnější v jejich životech. Shodují se, že je to právě víra, jakýsi pevný bod v jejich životech, která jim pomáhá náročné okamžiky ustát a něco pozitivního si z nich odnést. Chybí jim však setkávání s dalšími členy církve a uvědomují si, že tento způsob setkávání se ve virtuálním prostoru rozhodně není dostačující.

Otázky uzavíráme moderními technologiemi, zajímá nás, jak rodiče vnímají aktivitu svých dětí na sociálních sítích a zda se nebojí, že je toto prostředí může nějakým negativním způsobem proměňovat. Rodiče souhlasí, že je to doba náročná a o své ratolesti mají přirozeně strach. Na druhou stranu však rozhodně nechtějí děti izolovat, či jim něco podobného zakazovat. Stejně, jako v případech pochybností o víře jsou nakloněni diskusím a rozhovorům, ve kterých se snaží svým dětem vysvětlit to, co je třeba a tím pádem věřit, že se jejich děti zachovají správně a vždy najdou odpovědi na své otázky.

Jako jasný limit výzkumu vnímáme změnu výzkumného designu. Polostrukturované rozhovory by jistě přinesly větší množství informací, které bychom mohli analyzovat. Dále nás napadá, že by práce mohla mít charakter longitudinální studie. Bylo by jistě zajímavé setkat se s nejmladší generací po uplynutí nějaké doby a zabývat se tím, jak se proměnilo jejich vnímání náboženství. Jejich setrvání ve víře by jistě dalo mnohem větší váhu výchovným postupům, které jejich rodiče praktikovali. Na druhou stranu však musíme vzít v úvahu i dar víry. V této složité problematice totiž nikdy nebude víra ovlivnitelná čistě výchovou či vůlí.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo popsat náboženskou socializaci v křesťanské rodině. V teoretické části jsme si vymezili základní pojmy, jako například rodina či socializace a blíže jsme si věnovali specifikům křesťanské církve. V empirické části jsme nastínili metodologii, kterou jsme následně aplikovali ve výzkumu. Charakterizovali jsme typy případových studií, odůvodnili jsme změnu výzkumného designu a představili jsme také výzkumné otázky.

Naší hlavní výzkumnou otázkou jsme se pokusili zjistit, jakými způsoby se předává víra v křesťanské rodině. V rámci provedeného výzkumu jsme i přes různá omezení dostali dostatek informací proto, abychom alespoň částečně dokázali zaznamenat, jak probíhá evangelizace v jedné protestantské rodině. Zjistili jsme, že děti se nejvíce naučí o víře tehdy, pokud jim jdou jejich rodiče živým příkladem. K základním postupům, které se v rodině aplikují, patřila také četba *Bible*, chození do kostela, účast na církevních akcích, vedení dětí ke službě, setkávání v církvi, a to zejména setkávání se s dětmi z jiných křesťanských rodin už od útlého věku.

Kromě obecné otázky jsme si položili také čtyři otázky specifické. První se soustředila na to, jakým způsobem se politická situace podepsala na prožívání víry našich respondentů. V tomto případě jsme zjistili, že rodina si již po generace svou víru uchovává, a to i přesto, že se jejich vyznání stalo překážkou například v kariérním růstu. Přestože za doby socialismu bylo náboženství systémem odmítáno, naše rodina dále žila ve víře, účastnila se církevních akcí a následně evangelizovala nově narozené potomky.

V další otázce jsme se ptali, kdo je klíčovou osobou v systému náboženské socializace. Přestože naše výsledky nejsou zobecnitelné na širokou populaci, v naší případové studii jsme došli k závěru, že klíčovou osobou v momentě výchovy k náboženství je žena. Shodla se na tom většina účastníků výzkumu.

Dále nás zajímalo, zda je náboženská socializace mladých složitější, než tomu bylo v minulosti. Ačkoliv jsme se ptali rodičů, zda shledávali nějaké těžkosti při výchově svých dětí, nesetkali jsme se s přímou odpovědí, která by jasně definovala tento problém a dalo by se z ní vyvodit, že vychovávat své děti ve víře nyní je složitější než kdysi. Na druhou stranu však mluvíme o generaci, která jako první vyrůstá po revoluci. Svoboda s sebou přinesla také nová hnutí a nové směry. Kromě toho jsou dnešní děti vystaveny vlivům sociálních sítí, a tak se může zdát, že je jejich víra ohrožována, jelikož se ve virtuálním prostoru mohou setkat s různými názory, nad kterými mohou přemýšlet.

Generace dětí, kterou jsme zkoumali, nevykazovala žádné známky toho, že by snad momentálně nad svou vírou výrazně pochybovala. Obě děti přiznaly, že se v jejich životě objevily momenty pochybování, ale pokaždé je dokázaly zažehnat. Na druhou stranu zde mluvíme o dětech pubertálního věku, jejichž vývoj ještě není dokončen, a proto by zde jistě byl prostor zjistit v budoucnu, zda si uchovali svůj vztah k Bohu i napříč různým vlivům z jejich nekřesťanského okolí.

Poslední specifická otázka, jež jsme si pokládali, zjišťovala, zda se opakují výchovné postupy po generacích. Dle odpovědí všech zúčastněných jsme zjistili, že se tyto vzorce přirozeně opakují, a to zejména v případech, kdy byly tyto postupy úspěšné. Rodiče aplikují stejnou metodu, v jaké byli vychovávaní oni sami a děti si již ve svém brzkém věku uvědomují, že jim vyhovuje systém, v jakém je jejich rodiče vzdělávají ohledně náboženství a myslí si, že podobným způsobem budou vychovávat své děti i ony samy.

Přestože náš výzkum omezila pandemická situace, ale také neúčast rodiny, kterou jsme měli přislíbenou, podařilo se nám naplnit cíl práce a popsat, jakým způsobem jsou předávány náboženské zvyky v jedné konkrétní rodině, která si svou víru dokázala udržet již spoustu let.

I přesto však zůstává nejdůležitějším zjištěním poznatek, který v rámci výzkumu sám vyplynul, ačkoli jsme ho vůbec neočekávali, a sice to, že předávání víry se vším všudy takřka není možné. Rodiče se mohou snažit vychovávat své děti k víře, a to systematicky a důkladně, avšak nikdy nebudou mít stoprocentní jistotu, že zrovna jejich potomkům bude dán dar víry. Evangelizace jako taková ale nikdy není neúspěšná. Prvotní záměr je sice na rodičích, ale to ostatní, to už je jen a pouze na Bohu.

Seznam použité literatury a zdrojů

1. Ambros, P. (1999). *Kam směřuje katolická církev?* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
2. Ambros, P. (2002). *Manželství a rodina – cesta k plnosti lásky.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
3. Ambros, P. (Ed.). (2014). *Evangelium pro rodinu dnešní doby: pastorační výzvy v podmínkách evangelizace: kolektivní monografie.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
4. Ambros, P. (2018). *Manželství a rodina - cesta k plnosti lásky: Amoris laetitia Svatého otce Františka.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
5. Berger, L. P. (1997). *Vzdálená sláva.* Praha: Barrister&Principal.
6. Berger, L.P., Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
7. Berger, L. P. (2018). *Posvátný baldachýn.* Praha: Barrister & Principal.
8. Babyrádová, H. (2002). *Rituál, umění a výchova.* Brno: Masarykova univerzita.
9. Bowie, F. (2008). *Antropologie náboženství.* Praha: Portál.
10. Burns, J. (1994). *Nebojte se věnovat mladým.* Brno: Nová naděje.
11. Campatelli, M. (2010). *Křest: každý den u pramenů nového života.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma.
12. Cyrilometodějská teologická fakulta. (2009). *Křesťanská iniciace: sborník třetí vědecké katechetické konference.* Praha: Tomáš Halama.
13. Čermák, I., Řiháček, T., Hytych, R. a kol. (2013). *Kvalitativní analýza textů: 4 přístupy.* Brno: Masarykova univerzita.
14. De Singly, F. (1999). *Sociologie současné rodiny.* Praha: Portál.
15. Durkheim, É. (2002). *Elementární formy náboženského života: systém totemismu v Austrálii.* Praha: OIKOYMENH.

16. Filipi, P. (2012). *Křesťanstvo: Historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
17. Flek, A., Hedánek, J., Hoffman, P., & Sýkora, Z. (2009). *Bible: překlad 21. století*. Praha: Biblion.
18. Foster, J. R. (2008). *Uspořádej svůj duchovní život*. Praha: Návrat domů.
19. Fromm, E. (2010). *Umění milovat*. Praha: Český klub.
20. Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Praha: Argo.
21. Giddens, A. (2013). *Sociologie*. Praha: Argo.
22. Habenicht, D. (2010). *Ukaž mi cestu: jak pomoci svým dětem najít vztah k Bohu*. Praha: Advent-Orion.
23. Hamplová, D. (2009). *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
24. Halík, T. (2004). *Vzýván i neuzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii*. Praha: Lidové noviny.
25. Halík, T. (2012). *Chci, abys byl: křesťanství po náboženství*. Praha: Lidové noviny.
26. Halík, T. (2013). *Žít s tajemstvím: podněty k promyšlení víry*. Praha: Lidové noviny.
27. Harari, N. Y. (2015). *Homo Deus*. Voznice: Leda.
28. Harrington, A. (2006). *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál.
29. Hendl, J. (1999). *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum.
30. Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
31. Horská, P., Kučera, M., Maur, E. & Stloukal, M. (1990). *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama.
32. Chadima, M., Kappl, M., Štěch, O. (2015). *Mezigenerační přenos základních křesťanských hodnot v kontextu sekulární společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus.
33. Chrastina, J. (2019). *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

34. Janoušek, J. a kol. (1988). *Sociální psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
35. Kaplan, K. (1993). *Stát a církev v letech 1948-1953*. Brno: Doplněk.
36. Keller, J. (2005). *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
37. Laca, S. (2013). *Výchova – rodina – hodnoty*. Brno: Institut mezioborových studií.
38. Lacroix, M. (2000). *Co hlásá New Age*. Velehrad: Refugium Roma-Velehrad.
39. Lewis, C. S. (2011). *K jádru křesťanství*. Praha: Návrat domů.
40. Liguš, J. (2005). *Náboženská výchova a výuka: sborník*. Brno: L. Marek.
41. Luhmann, N. (2015). *Náboženství společnosti*. Praha: Karolinum.
42. Lužný, D. (1998). *Náboženská situace v České republice po roce 1989*. In: Religio, Revue pro religionistiku 6/1998. Brno: Česká společnost pro studium náboženství Brno: 213-225.
43. Lužný, D. (2005). *Řád a moc: vybrané texty ze sociologie náboženství*. Brno: Masarykova univerzita.
44. Lužný, D., Nešpor, R. Z. (2007). *Sociologie náboženství*. Praha: Portál.
45. Marx, R. (2020). *Církev přežívá*. Praha: Academia.
46. Matoušek, Z. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
47. Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
48. Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
49. Murdza, K. (2010). *Sociologický výzkum*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
50. Nakonečný, M. (2009). *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
51. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. (2014). Praha: Český statistický úřad.

52. Nešpor, R. Z., Václavík, D. (2008). *Příručka sociologie náboženství*. Praha: SLON.
53. Nešpor, R. Z. (2010). *Příliš slábi ve víře: česká neligiozita v evropském kontextu*. Praha: Kalich.
54. Opatrný, A. (2006). *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
55. Opatrný, A. (2019). *Evangelizace a víra*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
56. Owen, R. (2009). *Duchovní smýšlení*. Žandov: Poutníková četba.
57. Paleček, A., Vido, R. (2014). „Náboženské vyznání v České republice z perspektivy inter- a intragenerační transmise.“ *Naše společnost* 12 (2): 24-35.
58. Punch, K. (2008). *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál.
59. Punch, K. (2015). *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál.
60. Ritchie, J. (Ed.). (2014). *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers* (2nd ed). SAGE.
61. Řezáč, J. (1998). *Sociální psychologie*. Brno: PAIDO.
62. Říčan, P. (2002). *Psychologie náboženství*. Praha: Portál.
63. Smékal, V. (2017). *Psychologie duševního života*. Brno: Cesta.
64. Šimíčková-Čížková, J. (2003). *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
65. Štampach, O. I. (2008). *Přehled religionistiky*. Praha: Portál.
66. Tydlitátová, V. (2010). *Dějiny přemýšlení o náboženství a víře*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
67. Václavík, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada.
68. Van Gennep, A. (1997). *Přechodové rituály*. Praha: Lidové noviny.
69. Veselá, R. a kol. (2003). *Rodina a rodinné právo*. Praha: Eurolex Bohemia.
70. Veselý, J. (2010). *Věřit a rozumět*. Benešov: EMAN.
71. Whitney, S. D. (2010). *Zbožnost není zadarmo*. Vikýřovice: Didasko.
72. Wright, H. N. (2004). *Průvodce křesťanským rodičovstvím*. Praha: Samuel.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Seznam otevřených otázek

Příloha č. 2: Dotazník spokojenosti

Příloha č. 1

Seznam otevřených otázek

1. Když se řekne víra v Boha, co vás napadne jako první?
2. Dokážete si vzpomenout na dobu, kdy jste se s náboženskou vírou poprvé setkali?
3. Dokázali byste určit jednu konkrétní osobu, kterou jste vnímali jako klíčovou při vaší výchově k náboženství?
4. Domníváte se, že je důležité, aby byla víra vštěpována malým dětem již od jejich útlého věku?
5. Vzpomínáte si na svou první konfrontaci v kolektivu, kde se nenacházeli lidé stejného vyznání? Jaké to pro vás bylo?
6. Jak byste popsal/a systém výchovy k náboženství, který byl uplatňován ve vaší rodině?
7. Co vám nejvíce pomáhalo/pomáhá při budování vaší víry?
8. Co je podle vašeho názoru na procesu předávání víry nejdůležitější?
9. Existují nějaké postupy, které byly využity při vaší náboženské výchově a vy sami byste je označili za vhodné a fungující, a to tak, že jste/že byste stejnou metodu/postup aplikovali i při výchově vašich dětí?
10. Co pro vás představuje a znamená církev?
11. Dokážete si představit náboženskou víru, která je nezávislá na církvi, tedy že se věřící neúčastní církevního života?
12. Praktikujete nějaký náboženský rituál?
13. Nechali jste se pokřtít? Pokud ano, jaký to pro vás mělo osobní význam?
14. Prošli jste si v životě obdobím, kdy jste o své víře pochybovali?
15. Jak by dle vašeho názoru nesla odklon od víry vaše rodina?
16. Myslíte si, že byl váš postoj k víře ovlivněn politickou situací, ve které se Česká republika nacházela v období vašeho dětství a dospívání?

17. Které křesťanské hodnoty, které jsou výchovou předávány, vnímáte jako nejpodstatnější?

Druhá sada otázek

1. Vybírá si, dle vašeho názoru, člověk své náboženství anebo si Bůh vybírá člověka?
2. Máte někdy obavy o budoucnost víry vašich potomků?
3. Vnímali jste předávání víry vašim potomkům jako náročný proces?
4. Udělali byste ve výchově svých potomků něco jinak?
5. Lze podle vás dobře vybudovanou víru v čase ztratit?
6. Dokážete si představit situaci, kdy se vaše dospělé dítě rozhodně žít s člověkem, který je jiného vyznání či naopak bez vyznání? Byla by taková situace vůbec možná?
7. Existovala nějaká literatura (kromě Bible), podle které jste se řídili v momentě, kdy jste vychovávali své děti k víře?
8. Jaké emoce pociťujete, když se zamýšlíte nad současným stavem církví u nás?
9. Existují ve vaší rodině nějakí rodinní příslušníci, kteří se v průběhu času odklonili od víry? A pokud se tak stalo, myslíte si, že jste schopni odhadnout, jaký byl důvod jejich rozhodnutí?
10. Je pro vás důležité, aby se vaše děti přátelily primárně s dětmi stejného vyznání?
11. Dokázali byste popsat váš běžný den tak, aby z něj bylo patrné, jakou roli v něm sehrává Bůh?
12. Způsobila vám vaše víra nějaké komplikace v průběhu života?
13. Jak reagujete na moderní technologie dnešní doby? Máte například obavy o vaše děti, vzhledem k existenci sociálních sítí?
14. Vaše děti se momentálně nacházejí v pubertálním věku – vnímáte nějaké změny v postoji k víře?

15. Kdybyste mohli dát svým dětem radu ohledně zachování jejich vztahu k Bohu, jaká by to byla?
16. Máte ve svém životě nějakou autoritu (z církve apod.), která vám pomáhá ve vašem vztahu s Bohem?
17. Epidemie covidu-19 zasáhla všechny oblasti života, tedy i oblast církevní. Jakým způsobem se vaše církev vyrovnala s nařízenými opatřeními?
18. Když se ohlédnete zpátky na uplynulý rok, jaký pro vás byl? Pomáhala vám vaše víra toto náročné období překonat?

Příloha č. 2

Dotazník spokojenosti

1. Byli jste spokojeni s metodou výzkumu?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

2. Pokud by to situace umožňovala, byli byste se raději osobně setkali a odpovídali na otázky ve formě rozhovoru?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

3. Byly vám nějaké otázky nepříjemné?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

4. Nastala při vaší účasti na výzkumu situace, kdy jste se rozhodovali, zda chcete dále pokračovat?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

5. Myslíte si, že by vaše odpovědi, postřehy a zkušenosti mohli někomu dalšímu pomoci?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

6. Byla pro vás vaše účast na výzkumu přínosem?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

7. Vnímáte vaši víru jako intimní oblast vašeho života, o které se vám těžce mluví s cizím člověkem?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

8. Kdybyste mohli spolupracovat s výzkumníkem na průběhu výzkumu, udělali byste něco jinak?

Rozhodně ano Spíše ano Nevím Spíše ne Rozhodně ne

9. Otevřený prostor pro vaše postřehy/myšlenky, pokud byste chtěli něco dodat
